

บทนำ

ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาเก่าที่เจริญรุ่งเรืองทางวรรณกรรมมาก่อนภาษาบาลี มีสาวกในพระ
สุตตันตปิฎกที่กล่าวถึงพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญพระเวท พร้อมด้วยไวยากรณ์, อภิธาน, ฉันทลักษณ์ และ
อลังการที่แต่งด้วยภาษาสันสกฤต แม้คัมภีร์ ๔ ประเภทเหล่านั้นที่ปราชญ์ในภาษาบาลีได้ประพันธ์ไว้
เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภาษาบาลี ท่านก็แต่งโดยอิงอาศัยกฎต่างๆ จากตำราสันสกฤต ดังถ้อยคำที่
กล่าวไว้ในภกตมุขของคัมภีร์นั้นๆ โดยตรง และการศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมสันสกฤต

ในตำราสันสกฤตอันเป็นที่อิงอาศัยของวรรณกรรมบาลี ฉันทลักษณ์สันสกฤตฉบับแรกชื่อ
ปิงคณฉันท มี ๘ ปริเฉท ประกอบด้วยสูตรหรือกฎ ๓๐๘ ข้อ ท่านผู้รจนาคือปิงคณมุณี (ฤๅษีปิงคณ)
บางที่เรียกว่าปิงคณาค (ปิงคณบุตรของนคะ) บ้าง ปิงคณาจารย์ บ้าง ฤๅษีปตัญชลี บ้าง โดยเหตุที่
คัมภีร์ปิงคณฉันทนั้นแสดงกฎเกณฑ์ละเอียดพิสดาร จึงทำให้เยาวชนเรียนรู้ยาก ต่อมาภายหลัง
พราหมณ์เกทหารภักฏฐะบุตรของพราหมณ์ปัญญะกะ ตระกูลกาศยปะ จึงรจนาคัมภีร์วฤตตรัตนาค (แหล่ง
อุบัติเกิดแห่งรัตนาคคือคาถา) ที่กระชับรัดกุมเข้าใจง่าย เพื่อให้เยาวชนศึกษาได้โดยสะดวก โดยสรุป
ความจากคัมภีร์ปิงคณฉันทเป็นหลัก

คัมภีร์นี้แต่งในสมัยใดไม่มีหลักฐานชัดเจน แต่เนื่องจากเป็นที่อิงอาศัยของคัมภีร์ฉันทบาลี
ซึ่งอุตโตทัยที่พระสังฆรักขิตะมหาเถระรจนานในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จึงอนุมานว่าคงแต่ง
ก่อนสมัยดังกล่าว คัมภีร์นี้มี ๖ ปริเฉท ว่าด้วยฉันท ๒ ประเภทคือมาตราฉันทกับวรรณฉันท มีชื่อ
คาถา ๑๓๗ ชนิด หากนำคัมภีร์ฉันทบาลีกับสันสกฤตมาเทียบเคียงกัน จะเห็นว่าคัมภีร์วฤตโตทัยมี
ความคล้ายคลึงกับคัมภีร์นี้ในการลำดับปริเฉท ชื่อฉันทและคาถา แม้ลีลาการประพันธ์ภาษาบาลีใน
คัมภีร์วฤตโตทัยก็มีลักษณะที่แปลงจากคัมภีร์วฤตตรัตนาคนี้

ผู้แปลเห็นว่าคัมภีร์นี้มีอุปการะต่อการศึกษาภาษาสันสกฤต จึงปริวรรตเป็นภาษาบาลีที่ใกล้เคียง
เคียงกันเพื่อเทียบเคียงภาษาทั้งสองนี้ และแปลออกสู่พากย์ภาษาไทยโดยอาศัยวฤตตรัตนาคแปล
ภาษาพม่าที่รจนาโดยพระอัครธัมมาภิวังศ์ (อัครมหาบัณฑิต) วัดอภัยาราม จังหวัดมณฑลเลย ประเทศ
สหภาพพม่า ทั้งยังเทียบเคียงกับคัมภีร์ฎีกา ๓ ฉบับ คือ วฤตตรัตนาคบัญญัติกา (บอมเบย์:ปาณศุรัง
คชาวซี, ๑๙๒๖) ที่ท่านรามจันทรระจนา, ภัฏฏนารายณภัฏฏียะ (พาราณสี:โรงพิมพ์เจาซัมภาสังสก-
ฤตสังสถาน, ๑๙๘๙) ที่ท่านนารายณภัฏฏะระจนา และวฤตตรัตนาควิวฤติ (กัลกัตตา:โรงพิมพ์วาจัสปติ,
๑๙๑๕) ที่ท่านตารานาถระจนา

อย่างไรก็ดี ผู้แปลเห็นว่าความสามารถในการถ่ายทอดภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยอยู่ใน
ขอบเขตจำกัด ถ้ามีข้อบกพร่องก็ขอได้รับการให้อภัย หวังว่าการแปลครั้งนี้จะอำนวยประโยชน์ในการ
ศึกษาภาษาสันสกฤตสำหรับผู้สนใจทุกท่าน

ผู้เขียนขอมอบลิขสิทธิ์ของคัมภีร์นี้ให้แก่สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม เพื่อให้ทางสถาบันได้จัดพิมพ์เผยแพร่แก่ผู้สนใจต่อไป

พระคันธसारากวings

วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๓

วฤตตรัตนการ

ปฐโม'ธยายะ

บาลี

ปฐโม'ชฎาโย

ปริจเฉทแรก

๑. สุขสนุดานสิทฺถยรฺถํ	นตฺวา พุรฺหมจฺจุตจฺจิตฺม
เคาริวินายโกเปตํ	สงฺกมฺ โลกสงฺกมฺ.
๒. เวทารุถไศวสาศตรชฎะ	ปฏฺเยโก'ภฺทฺ ทฺวิโชตตมะ
ตสฺย ปุตุโร'สฺติ เกทาระ	สิวปาทารฺจเน รตะ.
๓. เตเนทํ กุริยเต ฉนฺโท	ลกฺขยลกฺขณสฺสยฺตม
วฤตตรตฺนการํ นาม	พาลานํ สุขสิทฺถเย.

บาลี

สุขสนุดานสิทฺถยรฺถํ	นตฺวา พุรฺหมจฺจุตจฺจิตํ
เคาริวินายโกเปตํ	สงฺกมฺ โลกสงฺกมฺ.
เวทตฺถเสวสตฺถณฺญ	ปฏฺเยโก'หฺ ทฺวิโชตตโม
ตสฺส ปุตุโต'ตฺถิ เกทาโร	สิวปาทจฺจเน รโต.
เตเนทํ กุริยเต ฉนฺโท	ลกฺขยลกฺขณสฺสยฺตํ
วฤตตรตฺนการํ นาม	พาลานํ สุขสิทฺถิยา.

ข้าพเจ้าขอขอบน้อมพระศิวะผู้อันพระพรหมและพระวิษณุบูชา พร้อมด้วยมเหสี
ปารวตีกับพระพิฆเนศ[ผู้เป็นโอรส] ผู้ประทานความสุขแก่ชาวโลกเพื่อความสำเร็จแห่งความสุขต่อ
ไปในภายหน้า พราหมณ์นามว่าเกทาระผู้ยินดีในการบูชาพระบาทของพระศิวะ บุตรของพราหมณ์
ปัญเยกะผู้เชี่ยวชาญเนื้อความพระเวทและคัมภีร์ของพระศิวะ จะรจนาคัมภีร์วฤตตรัตนการอันประกอบ
ด้วยสูตรที่เป็นอนุทาทรณนี้ เพื่อความรู้ง่ายของเขาวชน

๔. ปิงฺคลาภิราจารุโยร-	ยทุกฺตํ เลากิกํ ทฺวิธา
มาตฺราวรฺถนวิเภาเทนจ-	ฉนฺทสฺตทฺทิห กถฺยเต.
	บาลี
ปิงฺคลาจรฺยาทฺทิ	ยํ วฺตุตํ โลกิกํ ทฺวิธา
มตฺตาวรฺถนวิเภาเทน	ฉนฺโท ตทฺทิห กถฺยเต.

บูรพาจารย์ทั้งหลายอันมีปิงคลมูนี้เป็นอาทิ กล่าวฉันทที่ปรากฏในโลก ๒ ประเภท คือ มาตรา
ฉันท และวรรณฉันท ในคัมภีร์ฉันทนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวฉันทเหล่านั้น

๕. ขทชยนิพนธสยจ-	ฉนทโส'สย ปริสุฎุม
ปรมาณมปิ วิชเยย	ษฏตรีศททิกิ ศตม.
	บาลี
ฉพชฌายนิพนธสส	ฉนทโส'สส ปริปฎุม
ปรมาณมปิ วิชเยย	ฉตตีศททิกิ สต.

บัณฑิตพึงทราบปริมาณของคัมภีร์ฉันทนี้ที่ประพันธ์ด้วยปริจเฉท ๖ หมวดว่ามีคาถา ๑๓๖
ชนิดอย่างปรากฏชัด

๖. มยรสตชภนไครุลาหไเต-	เรภิริทศภิริกษไระ
สมสตุ วาญมย วุยาปตุ	ไไตรโลกยมิว วิษณุนา.
	บาลี
มยรสตชภนคลาหเต-	เหยภิ ทสวณณโต
สพพ วาจาญมย พยตุ	ติโลกมิว วิษณุนา.

คัมภีร์ทั้งหมดที่สำเร็จด้วยถ้อยคำ ถูกทำให้ปรากฏด้วยคณะ ๑๐ คณะ คือ ม คณะ, ย คณะ, ร
คณะ, ส คณะ, ต คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ครุคณะ และลหุคณะ ตั้งโลกสามที่พระวิษณุ
เนรมิตให้ปรากฏ

๗. สรวคุรุโม มุขนตรเลา	ยรวานตคเลา สเตา
คุมธยาทุเยา ชุภา ตริโล โน'ษฎเภา	ภวนตยตฺร คณาสุตฺริกาะ.
	บาลี
สพพโค โม มุขนโตลา	ยรา อนนเตคเลา สตา
มชฎมาทิกา ชภา โน ตุ	สพพโล เต คณฎจกา.

ในคัมภีร์วรรตตรตนากรนี้ คณะที่มี ๓ พยางค์มี ๘ คณะ คือ คณะที่มีครุทั้งหมด ชื่อว่า ม
คณะ (๒ ๒ ๒) คณะที่มีลหุในเบื้องต้น ชื่อว่า ย คณะ (๑ ๒ ๒) คณะที่มีลหุในท่ามกลาง ชื่อว่า ร คณะ
(๒ ๑ ๒) คณะที่มีครุในที่สุด ชื่อว่า ส คณะ (๑ ๑ ๒) คณะที่มีลหุในที่สุด ชื่อว่า ต คณะ (๒ ๒ ๑) คณะ
ที่มีครุในท่ามกลาง ชื่อว่า ช คณะ (๑ ๒ ๑) คณะที่มีครุในเบื้องต้น ชื่อว่า ภ คณะ (๒ ๑ ๑) คณะที่มีลหุ
๓ ตัว ชื่อว่า ล คณะ (๑ ๑ ๑)

๘. ชุเยาะ สรวานตมธยาทิ-	คุรวัว'ตฺร จตฺษฎลาะ
คณาศจตุรลชฎเปตา	ปณจายุยาทิษุ สัสมิตา.

บาลี

เฉยยา สพพนตมชฎาภิ-

ครโว'ตร จตุกุกลา

คณา จตุลหุเปตา

ปณจரியาทิสฺ สณฺหิตา.

ในคัมภีร์นี้ บัณฑิตพึงทราบว่ ณะที่ดำรงอยู่ในคาถาต่างๆ มีอริยาคาถาเป็นอาทิมี ๕ ณะ คือ ณะที่มีครุทั้งหมด (๒ ๒) ณะที่มีครุในที่สุด (๑ ๑ ๒) ณะที่มีครุในท่ามกลาง (๑ ๒ ๑) ณะที่มีครุในเบื้องต้น (๒ ๑ ๑) และณะที่ประกอบด้วยลหุ ๔ ตัว (๑ ๑ ๑ ๑)

๙. สานุสฺวาโร วิสฺรคานฺโต

ทีริโฆ ยุกตปรศจ ยะ

วา ปาทานฺเตตา ตฺวเสหา คฺวกโร

ชฺเวยโย'นโย มาตฺริโก ลฺกฺชฺชะ.

บาลี

सानุสฺวาโร วิสคฺคนฺโต

ทีโฆ สโยคฺปโร จ โย

วา ปาทนฺเต ตฺ โค วฺจโก

เวยโยณโย มตฺติโก ลฺกฺชฺ.

รัสสะที่เป็นไปพร้อมกับอนุสวาระ[คืออนิคหิต], รัสสะที่มีวิสัชนนี้เป็นที่สุด, รัสสะที่ประกอบด้วยทิมสระ และรัสสะที่อยู่ท้ายสังโยค ชื่อว่า ครุ รัสสะที่ดำรงอยู่ในที่สุดของบาท ชื่อว่า ครุ บ้าง ครุ นั้นพึงทราบว่ามีสัญลักษณ์งอ (s) ส่วนอักษรอื่นจาก ชื่อว่า ลหุ มี ๑ มาตรา พึงทราบว่ามีสัญลักษณ์ตรง (l)

๑๐. ปาทาทาวิห วรฺณสฺย

สโยคะ กฺรมสฺชฎกะ

ปุระสฺถิตฺเตน เตน สฺยาล-

ลฺกฺชฺตาปิ กฺวจิทฺ คฺโรระ.

บาลี

ปาทาทิ อิท วรฺณสฺส

สโยโค กมฺมสณฺณโก

ปุรฺกฺชฺจิตฺเตน เตน'สฺส

ลหฺตฺวาปิ คฺรุโน กฺวจิ.

ในคัมภีร์ฉันทน์นี้ สังโยคของอักษรที่ดำรงอยู่ในเบื้องต้นของบาทคาถา ชื่อว่า กรรมะ ในบางที่ ความเป็นลหุของครุเกิดมีได้ เพราะสังโยคนามว่ากรรมะที่ดำรงอยู่ในเบื้องต้นของบาทคาถา

อิทมฺสฺโยทาทรณฺม.

๑๑. ตฺรุณฺโ สฺรชฺปสฺกํ

นเวทณฺ ปิจฺฉิลานิ จ ทฺธินิ

อลฺปวฺยเยน สฺนฺทฺริ

คฺรามยชฺโน มิชฺฌมฺสนาติ.

บาลี

อิทมฺสฺโสทาทรณฺ

ตฺรุณฺ สาสฺปสฺกํ

นโวทณฺ ปิจฺฉิลานิ จ ทฺธินิ

อลฺปพฺยเยน สฺนฺทฺริ

คามฺมชฺโน อิกฺกฺจมฺสนาติ.

อุทาหรณ์ของครูที่เป็นลหุ นั้น มีดังต่อไปนี้
สาวงามเอ๋ย ชาวบ้านกินผักกาดที่อ่อนนุ่ม ข้าวสุกใหม่ และเนยชั้นที่มีรสชาติอย่างเอร็ดอร่อย
โดยใช้ทรัพย์เล็กน้อย

๑๒. อพฺธิภูตรสาทีนํ ชุเมยยะ สํชฺฆาสุตฺตํ โลกตะ
ชุเมยยะ ปาทศจตุรธาโศ ยติวิจฺเจทสชฺฌิตะ.

บาลี

สินฺธุภูตรสาทีนํ เฌยฺยา สณฺณา ตฺว โลกโต
ฌเอยฺโย ปาทอ จตุรธาโโส ยติ วิจเจทสชฌิตโต.

ในคัมภีร์ฉันทน์ ชื่อของศัพท์ต่างๆ คือ อพฺธิ (มหาสมุทร) ภูต (เทวดา) รส (รส) เป็นต้น
บันทึกตีพิมพ์ตามไวยากรณ์ของชาวโลก [คือคำว่า อพฺธิ ใช้แทนเลข ๔ เพราะชาวโลกสมมุติรู้กันว่า
มหาสมุทร ๔ แห่ง, คำว่า ภูต ใช้แทนเลข ๕, คำว่า รส ใช้แทนเลข ๖] ส่วนที่ ๔ ของคาถา
ตีพิมพ์ชื่อว่า ปาทะ (บาท) ยติ ศัพท์กล่าวถึงการหยุดจังหวะ[ในการอ่านหรือเขียน]

๑๓. ยุกฺสมํ วิษมํ จายุกํ สฺถานํ สทฺทวิภูตฺตํ
สมมรฺฐสมํ วฤตฺตํ วิษมํ จ ตถาปรม.

บาลี

ยฺยํ สมํ วิสมํมยฺยํ จานํ สทฺทวิ นิคชฺชเต
สมมทฺฐสมํ วฤตฺตํ วิสมํ จ ตถาปร.

สันตบุรุษเรียกฐานะคำว่า ยุก [บาทคู่คือบาทที่ ๒ และที่ ๔], เรียกฐานะที่ไม่เท่ากันว่า อยฺย
[บาทคู่คือบาทที่ ๑ และที่ ๓], คาถามี ๓ ประเภทคือ สมคาถา [คาถาที่มีครุหลุเหมือนกันทั้งหมด]
อรรสมคาถา [คาถาที่มีครุหลุเหมือนกันครึ่งหนึ่ง] และ วิษมคาถา [คาถาที่มีครุหลุไม่เหมือนกัน]

๑๔. อองฺฆโรยฺย ยสฺสย จตฺวารส- ตฺถลฺลขณฺณลฺลขิตะ
ตจฺจนฺทะสาสุตฺตตฺตวชฺฌาเว สมํ วฤตฺตํ ปรจกฺษเต.

บาลี

ปาทา จ ยสฺสย จตฺตารโ
ตจจนฺโทสตุตตตวชฌ
ตจจนฺโทสตุตตตวชฌ สมํ วฤตฺตํ ปจกษเร.

บันทึกตีพิมพ์รู้เนื้อความที่แท้จริงของคัมภีร์ฉันทน์ กล่าวคาถาที่มีบาททั้ง ๔ ซึ่งถูกกำหนดด้วย
ลักษณะที่เหมือนกันหมดว่าเป็นสมคาถา

๑๕. ปฐมามงฺขริสโม ยสย ตฤตียสจฺรโณ ภาเวต
 ทวีตียสตุรยวทวฤตฺตํ ตทรรุสสมมุจฺยเต.
 บาลี
- ปจฺมปาทสโม ยสฺส ตติโย จรโณ ภาเว
 ทฺติโย จตุตฺโถว วุตฺตํ ตมทฺธสสมมุจฺยเต.
 คาถาที่มีบาทที่ ๓ เหมือนกับบาทที่ ๑ และมีบาทที่ ๒ เหมือนกับบาทที่ ๔ ท่านเรียกว่า

อัฐสมคาถา

๑๖. ยสย ปาทจตุสฺสเกปิ ลกฺษณฺภินฺนํ ปฺรสุปฺรรม
 ตทาหุรวิษมํ วฤตฺตํ ฉนฺทะสาสตุรวิศารทา.
 บาลี
- ยสฺส ปาทจตุสฺสเกปิ ลกฺษณฺภินฺนํ ปฺรรมปฺริ
 ตทาหุ วิษมํ วุตฺตํ ฉนฺโทสตุถวิศารทา.
 บัณฑิตผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์ฉันท์กล่าวคาถาที่มีลักษณะในบาททั้ง ๔ แตกต่างกันว่า

ชื่อว่า วิสมคาถา

๑๗. อารภุโยกาภฺษราตฺปาทา- เทโวกภฺษรวรฺทฺธิเตชะ
 ปฤถกฺฉนฺโท ภาเวตฺปาโทร- ยาวตฺ ษทฺวิศตี คตม.
 บาลี
- อารพฺเภกภฺษรา ปาทา วทฺธิเตหฺเยเกกวณฺณโต
 ปฤฉนฺโทตฺถิ ปาทะหิ ยาว ฉพฺพิสตี คตฺ.
 ฉันท์ที่แตกต่างกันตั้งแต่ฉันท์ ๑ พยางค์ถึงฉันท์ ๒๖ พยางค์ เกิดมีเพราะบาทคาถามี

พยางค์หนึ่งๆ เพิ่มขึ้นมาตั้งแต่บาทคาถาที่มี ๑ พยางค์เป็นต้นไป

๑๘. ตทฺฐุรฺวํ ฉนฺทวฤษฺฐยาทิ- ทณฺทกาะ ปฺริกีรฺติตาชะ
 เศษฺ คธาสาสฺตฺริกะ ษทฺภิกฺศ- จรโณศฺโลปลกฺษิตาชะ.
 บาลี
- ตทฺฐุรฺ ฉนฺทวฤษฺฐยาทิ- ทณฺทกา ปฺริกิตฺติตา
 เสสฺ คธา ฉหิ ตีหิ จรณฺหฺยุปลกฺษิตา.
 ฉันท์ถัดไปจากฉันท์ที่มี ๒๖ พยางค์ เรียกว่า **ทณฺทกฉันท์** มีฉนฺทวฤษฺฐิปยาตะเป็นต้น คาถา

อื่น[จากคาถาที่ระบุชื่อไว้] ชื่อว่า **คาถาสามัญญ** (คาถาทั่วไปที่ท่านมิได้ระบุชื่อ) คาถาสามัญญมีกำหนดด้วยบาทคาถา ๓ หรือ ๖ บาท

๑๙. อุกฺตา'ตฺยุกฺตา ตถา มธฺยา
 คายตฺรยฺษณฺนิคฺนุชฺฌปฺ จ
 ๒๐. ตฺริชฺฌปฺ จ ชคตฺ ใจว
 ศกาวรี สาทิปฺปูรวา สฺยา-
 ๒๑. ฆถตฺศฺจาทฺธิฆถตฺศฺใจว
 วิภตฺติះ สงฺภตฺติศฺใจว

ปฺรติชฺจา'นฺยา สฺปูรวิกา
 พฺรหฺตี ปงฺกฺติเรว จ.
 ตถา'ติชคตฺ มตา
 พชฺฌยตฺนยชฺฌี ตตះ สฺมถเต.
 ภตฺติះ ปฺรภตฺติรภตฺติះ
 ตถา'ติภตฺติรฺตฺภตฺติះ.
 บาลี

อุตฺตจจฺจตา ตถา มชฺฌา
 คายตฺยณฺหิ'นฺนุชฺฌา จ
 ตฺิณฺนุชฺฌา ชคตฺ ใจว
 สกฺกริ สาทิปฺพวา จ
 ธิติ จาติธิติ ใจว
 วิภติ สํกฺติ ใจว

ปฺติณฺนุชฺฌา'ณฺยา สฺปูพฺพิกา
 พฺรหฺตี ปนฺติเรว จ.
 ตถาติชคตฺ มตา
 อณฺนิจิ'ตฺยณฺนิจิ ตโต มตา.
 ภติ ปกฺติรภติ
 ตถาติภกฺติรฺภกฺติ.

ฉันทฺมี ๒๖ ประเภท คือ

(๑) อุกฺตฉันทฺ	ฉันทฺ ๑ พยางค์
(๒) อตฺยุกฺตฉันทฺ	ฉันทฺ ๒ พยางค์
(๓) มธฺยาฉันทฺ	ฉันทฺ ๓ พยางค์
(๔) ปฺรติชฺฐาฉันทฺ	ฉันทฺ ๔ พยางค์
(๕) สฺปูปฺรติชฺฐาฉันทฺ	ฉันทฺ ๕ พยางค์
(๖) คายตฺริฉันทฺ	ฉันทฺ ๖ พยางค์
(๗) อชฺฌนิกฉันทฺ	ฉันทฺ ๗ พยางค์
(๘) อณฺนุชฺฌปฉันทฺ	ฉันทฺ ๘ พยางค์
(๙) พฺรหฺตีฉันทฺ	ฉันทฺ ๙ พยางค์
(๑๐) ปงฺกฺติฉันทฺ	ฉันทฺ ๑๐ พยางค์
(๑๑) ตฺริชฺฌปฉันทฺ	ฉันทฺ ๑๐ พยางค์
(๑๒) ชคตฺฉันทฺ	ฉันทฺ ๑๒ พยางค์
(๑๓) อติชคตฺฉันทฺ	ฉันทฺ ๑๓ พยางค์
(๑๔) ศกฺกริฉันทฺ	ฉันทฺ ๑๔ พยางค์
(๑๕) อติศกฺกริฉันทฺ	ฉันทฺ ๑๕ พยางค์

(๑๖) อัษฎกัณฐิกฉันท	ฉันท ๑๖ พยางค์
(๑๗) อัศตยัสกัณฐิกฉันท	ฉันท ๑๗ พยางค์
(๑๘) ฐกัณฐิกฉันท	ฉันท ๑๘ พยางค์
(๑๙) อติฐกัณฐิกฉันท	ฉันท ๑๙ พยางค์
(๒๐) กฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๐ พยางค์
(๒๑) ประกฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๑ พยางค์
(๒๒) อากฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๒ พยางค์
(๒๓) วิกฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๓ พยางค์
(๒๔) สังสกฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๔ พยางค์
(๒๕) อติกฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๕ พยางค์
(๒๖) อุตกฤกัณฐิกฉันท	ฉันท ๒๖ พยางค์
๒๒. อิตยุกฤตาศุณฺหสํ สัชฺฌา ลภฺษณํ สรววฤตฺตานํ	กฺรมโต วจฺมิ สามปฺรตม มาตฺรราวฤตฺตานุปฺรฺวกม. บาลี
อิจฺจุตฺตา สยฺฉา ฉนฺทานํ ลภฺษณํ สพฺพวฤตฺตานํ	กมา วทามิ สมฺปติ มตฺตาวฤตฺตานุปฺพกํ.

ข้าพเจ้ากล่าวชื่อฉันทต่างๆ ไว้ตามลำดับอย่างนี้แล้ว บัดนี้จะกล่าวลักษณะของคาถาทั้งหมด

โดยกล่าวมาตราพฤติไว้ก่อนวรรณพฤติ

อิติ ศรีเกทการภฏฐวิริจิตะ วฤตฺตรตฺนากเร สัชฺฌาภิธาโน นาม
ปฺรธโม'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทการภฏฐวิริจิตะ วฤตฺตรตฺนากเร สยฺฉาภิธาโน นาม
ปจฺจโม'ชฺฌาโย.

จปปริจเฉทแรกชื่อสัญญาภิธาน ในคัมภีร์วฤตตรัตนากร
อันศรีเกทการภฏฐะรจนา

* * * * *

ทวิติโย'ธยายะ

บาลี

ทติโย'ชฎาโย

ปริจเฉทที่ ๒

๑. ลกษไมตตสप्त คณา
ชชโจ'ยํ นลชฺ วา

โคเปตา ภวติ เนห วิชเม ชะ
ปรถเม'รฺเช นียตมารุยายะ.
บาลี

ลกษณmith สตต คณา
ณฺญโจ'ยํ นลหฺ วา

โคเปตา ภวติ เนห วิสเม โช
ปจฺมทฺเช นียตมริยาย.

ในอริยาคาถานี้ มีคณะ ๗ คณะที่ประกอบด้วยปาหันทครุ ไม่มี ช คณะในวิสมบาท และ
ฉฺฐคณจะต้องเป็น ช คณะ (๑ ๒ ๑) หรือ น คณะและลหุ (๑ ๑ ๑ + ๑) ลักษณะที่กล่าวมาแล้วนี้มีอยู่
เสมอในครั้งแรกของอริยาคาถา

๒. ชชฺเจ ทวิติยลาตฺปรเก
จรเม'รฺเช ปณฺจเม

นฺเล มฺขลาจฺจ สยติปทนิยเม
ตสฺมาทึห ภวติ ชชฺโจ ละคร.
บาลี

ณฺญเจ ทุตฺติยลปรเก
จริมทฺเช ปณฺจเม

นฺเล มฺขลา จ สยติปทนิยโม
ตสฺมา อึห ภวติ ณฺญโจ โล.

เมื่อฉฺฐคณะเป็น น คณะและลหุ (๑ ๑ ๑ + ๑) ท่านกำหนดบทที่มีจ้งหะหยุดในลหุตัวแรก
เมื่อคณะที่ ๗ เป็น น คณะและลหุ ท่านกำหนดบทที่มีจ้งหะหยุดในลหุตัวแรก[ของคณะที่ ๗] ส่วนใน
ครั้งคาถาหลัง เมื่อคณะที่ ๕ เป็น น คณะและลหุ ท่านกำหนดบทที่มีจ้งหะหยุดในลหุ
ตัวแรก[ของคณะที่ ๕] ในครั้งคาถาหลังนี้ ฉฺฐคณะเป็นลหุ

๓. ตฺริชฺวํศเกชฺช ปาโท
ปถฺยเอติ นาม ตสฺยชะ

ทลโยราทฺเยชฺช ทถฺศยเต ยสฺยชะ
ปรกึรฺตติํ นาคฺราเชน.

บาลี

ตีสฺวํสเกสฺส ปาโท
ปถฺยเอติ นาม ตสฺสา

ทลานมาทฺเยสฺส ทิสฺสเต ยสฺสา
ปกิตฺตติํ นาคฺราเชน.

ปีงคณาคกล่าวอริยาคาถาที่มีบาทซึ่งมี ๓ คณะในส่วนแรกทั้งสองว่าเป็นปฐฺยอริยา

๔. สลฺงชฺมย คณตฺรยมาทิมิ

ศกฺลโยรทฺวโยรภวติ ปาทะ

ยสฺยาสุตํ ปิงฺคณาโค

วิปฺลามาติ สมาชฺยาติ.

บาลี

สลฺงฺฆฺย คณฺตฺตยมาทิมํ

สกลานํ ทฺวีนฺน ภาวติ ปาโท

ยสฺสา ตํ ปิงฺคณาโค

วิปฺลามาติ สมาชฺยาติ.

ปิงคณาคกล่าววอริยาคาถาที่มีบาทเกิน ๓ คณะแรกของส่วนทั้งสองทั้งหมด[คือครั้งแรกและครั้งหลัง]ว่าเป็น**วิปฺลาริยา**

๕. อุภฺยารุโฆรชฺคาเร

ทฺวิติยฺตฺรเยา คมธฺยเคา ตสฺยาะ

จปเลติ นาม ตสฺยา

ปรฺกิริตฺติํ นาคราเชน.

บาลี

ครุฑฺชฺฌโค ชกาโร

จตุตฺถโก ทฺุตฺยโก ภาวติ

จปเลติ นาม ตสฺสา

ปฺกิตฺติํ นาคราเชน.

ปิงคณาคกล่าววอริยาคาถาที่มีทุติยคณะและจตุตถคณะเป็น ๒ คณะซึ่งอยู่กลางครุว่าเป็น**จปฺลาริยา**

๖. อาทฺยํ ทลํ สมสุตํ

ภเชยฺ ลกฺษฺม จปฺลาคตํ ยสฺยาะ

เศเช ปุรฺวชฺลกฺษฺมา

มุขจปฺลา โสทิทา มุณีนา.

บาลี

อาทฺยํ ทลํ สมสุตํ

ภเชยฺย ลกฺขฺ จปฺลาคตํ ยสฺสา

เสเส ปุพฺพชฺลกฺขา

มุขจปฺลา โสทิทา มุณีนา.

ปิงคณุนีกกล่าวคาถาที่มีส่วนแรกประกอบด้วยลักษณะทั้งหมดอันมาในจปฺลาคาถา และส่วนที่เหลือประกอบด้วยลักษณะแรก[คือปฐฺยวอริยาคาถา]ว่าเป็น**มุขจปฺลาริยา**

๗. ปฺรากลฺปฺรติปาทิตมฺรฺเช

ปฺรลเม ปฺรลเมตเร จ จปฺลาเย

ลกฺษฺมาศฺรยเต โสกฺตา

วิสุทฺธิวิชิชฺชนจปฺลา.

บาลี

ปุพฺพปติปาทิตฺตฺเร

ปฺลเม ปฺลเมตเร จ จปฺลาเย

ลกฺขํ ภชเต โสตฺตา

วิสุทฺธิวิชิชฺชนจปฺลา.

นักปราชญ์ผู้มีปัญญาบริสุทธิ์ก็กล่าวคาถาที่มีลักษณะซึ่งกล่าวมาก่อน[คือปฐฺยวอริยาคาถา]ในครั้งแรก และมีลักษณะของจปฺลาคาถาในครั้งหลัง ว่าเป็น**ชชนจปฺลาริยา**

อิติ อารุญฺยาปกรณฺมฺ สฺมาปฺตมฺ.

บาลี
อิติ อริยาปกรณํ สมตฺตํ
จบอริยาปริจเฉท

.....

๘. อารยาปฺรณมทโลกุตํ ยทิ กถมปิ ลกฺษณํ ภาเวทฺภโยะ
ทลโยะ กถตยติโสภํ ตํ คีตี คีตวานุชฺงเคตตะ.

บาลี

อริยาปจฺมทโลตตํ ยทิ กถมปิ ลกฺษณํ ภาเว ทฺวินนํ
ทลาน กถตยติโสภํ ตํ คีตี คีตวา ญฺชงเคโส.

ปิงคณาคกล่าวคาถาที่กระทำจ้งหะหยุดไว้สวยงาม มีส่วนทั้งสองมีลักษณะซึ่งได้กล่าวไว้
แล้วในส่วนแรกของอริยาคาถาอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นคีติ

๙. อารยาทฺวิตีเยเก'รเช ยทฺคทิตํ ลกฺษณํ ตตฺตสฺยาต
ยทฺยุภโยรปิ ทลโย- รุปคีตี ตํ มฺนฺรพฺรูเต.

บาลี

อริยาทฺวิตีเยทฺเช ยํ คทิตํ ลกฺษณํ ตํปิ
ทฺวินนํ สเจ ทลานํ อฺปคีตี ตํ มฺนฺร พฺรูเต.

ปิงคณมฺนีกกล่าวคาถาที่มีส่วนทั้งสอง มีลักษณะซึ่งกล่าวไว้ในครั้งหลัง ว่าเป็นอฺปคีติ

๑๐. อารยาศกฺลทฺวิตยํ วฺยตฺยยรจิตํ ภาเวทฺยสฺยาะ
โสทฺคีตีะ กิล คทิตา ตทฺวทฺยตฺยํสภทสฺยูกฺตา.

บาลี

อริยาศกฺลทฺวิตยํ วิปริยยกตํ ภาเว ยสฺสา
โสคฺคีตี กิร ปวฺตฺตา สา วิย ยตฺยํสภทสฺยุตฺตา.

คาถาที่มีส่วนทั้งสองทั้งหมดของอริยาคาถารจนาขึ้นสลับกัน ประกอบด้วยจ้งหะหยุดพิเศษ
และบาทพิเศษเหมือนปฐยาอริยาเป็นต้น เรียกว่า อฺทคีติ

๑๑. อารยาปฺุรวารุํ ยทิ คฺรุเณเกนาธิกเณ นิธเน ยฺกตฺม
อิตรตฺ ตทฺวณฺนิขิลํ ภาวติ ยทียมฺทิตฺเตยมารฺยยาคีตีะ.

บาลี

อริยาปฺุพพฺุฑํ ยทิ คฺรุเนเกนาธิกเณ นิธเน ยฺตฺตํ

อิตรํ ตํ วย นิขิลํ

ภวเต อหฺรฺมุทิตายมรียาคีติ.

คาถาที่มีครั้งแรกของอริยาคาถาประกอบด้วยครุ ๑ ตัวเกินมาในที่สุด และมีครั้งหลังอื่น เหมือนกับครั้งแรก เรียกว่า อริยาคีติ

อิติ คีติปรกรรมํ समाप्तम्.

บาลี

อิติ คีติปรกรรมํ สมตตํ

จบคีติปริจเฉท

.....

๑๒. ๗๗ วิสเมษฺฐเภา สเม กลาส-
น สมาตฺร ปราศฺริตา กลา

ตาสจ สเม สยฺรุโน นินฺนฺตรา
ไวตาลีเยนฺเต รลา ครุระ.

บาลี

วิสเม ฉ กลา สเมฐฺฐ เจ
น สมาตฺร ปรสฺสิตา กลา

ตา สเม สยฺรุ โน นินฺนฺตรา
เวตาลีเยนฺเต รลา ครุ.

คาถาที่มีวิสมบาทมี ๖ मात्रา, สมบาทมี ๘ मात्रา และ ร คณะ, ลหุ, ครุ ทำย मात्रา เหล่านั้น ชื่อว่า ไวตาลียะ ในสมบาทมีลหุ मात्रา ๖ ตัวติดต่อกันไม่ได้ ในเวตาลียคาถานี้ मात्रาคูไม่ ผสมกับ मात्रา เดี่ยว [คือลหุที่ ๒ ไม่ผสมกับลหุที่ ๓, ลหุที่ ๔ ไม่ผสมกับลหุที่ ๕, ลหุที่ ๖ ไม่ผสมกับ ลหุที่ ๗]

๑๓. ปรยฺนฺเต รฺยา ตเถว เศษ-

เมापจฺนฺทสิกํ สุธีริฏฺกตฺม.

บาลี

ปรยฺนฺเต รฺยา ตเถว เสส-

โอปจฺนฺทสิกํ สุธีริ วุตฺตํ.

นักปราชญ์กล่าวคาถาที่มี ร คณะ, ย คณะในที่สุด และมีลักษณะที่เหลือเหมือนเวตาลียคาถาว่าเป็นเอาปัจฉนฺทสิก

๑๔. อาปาตฺลิกา กติเตยํ

ภาทฺครุภาวถ ปุรววทฺนยฺต.

บาลี

อาปาตฺลิกา กติตายํ

ภา ครุภา อถ ปุพฺพมิวณฺณํ.

นักปราชญ์กล่าวคาถาที่มีครุ ๒ ตัวทำย ภ คณะ และมีลักษณะอื่นเหมือนเวตาลียคาถา ว่าเป็นอาปาตฺลิกา

๑๕. ตฤตียฺยคุทฺทฺษิณานฺติกา

สมสฺตปาเทษุ ทฺวิตียละ.

บาลี

ตติยยุต ทกขินนตติกา

สมตตปาเทสุทตติยโล.

คาถาที่มีมาตราที่ ๒ ประกอบกับมาตราที่ ๓ [คือเป็น ช คณะ] ในบาททั้งหมด ชื่อว่า **ทกขินน**

ตติกา

๑๖. อุทิจยวฤตติรุทิตียละ

สกุโต'คฺเรณ ภเวทฺยฺคฺมโยะ.

บาลี

อุทิจจวฤตติรุทิตียโล

ยฺคฺโต'คฺเคน ภเวถ โอิเชสุ.

คาถาที่มีมาตราที่ ๒ ประกอบกับมาตราที่ ๓ [คือเป็น ช คณะ] ในวิสมบาทอย่างเดียว ชื่อว่า

อุทิจยวฤตติ

๑๗. ปุรุเวณ ยฺคฺโตถ ปญจมะ

ปุราจยวฤตติรุทิตียโยะ.

บาลี

ปุพฺเพณ ยฺคฺโตถ ปญจโม

ปฺจจวฤตติรุทิตา สเมสุ เจ.

คาถาที่มีมาตราที่ ๕ ประกอบกับมาตราหน้า[คือมาตราที่ ๔]ในสมบาท เรียกว่า **ปุราจยวฤต**

ติ

๑๘. ยทา สมาโวชยฺคฺมเกา

ปุรุวโยรุภาวติ ตตฺปุรวฤตตกม.

บาลี

ยถากุภมฺ โอิชโนชกา

ทฺวินฺนมาสมเยยฺยํ ปวตตกํ.

คาถาที่มีวิสมบาทและสมบาทเหมือนคาถาแรก[คืออุทิจยวฤตติและปุราจยวฤตติ] เรียกว่า **ประ**

วฤตตกะ

๑๙. อสฺย ยฺคฺมฺรจิตา'ปรานตติกา.

บาลี

อสฺส สา สมกตา'ปรานตติกา.

คาถาที่มีลักษณะของประวฤตตกคาถารจนาดด้วยสมบาทอย่างเดียว ชื่อว่า **อปรานตติกา**

๒๐. อยฺคฺภาวา จารุหาลินี.

บาลี

ตทณฺชชา จารุหาลินี.

คาถาที่มีลักษณะของประวฤตตกคาถารจนาดด้วยวิสมบาทอย่างเดียว ชื่อว่า **จารุหาลินี**

อิติ ไวตาลียปรกรรมมฺ สmapตมฺ.

บาลี

อิติ เวตาลียปกรณ์ สมตต์

จบเวตาลียปริจเฉท

.....

๒๑. วกฺตฺรํ นาทฺยานนฺเสสา สฺยาดา- มพฺุเรฐโย'นุษฏฺภิ ขฺยาดมฺ.
บาลี
นาฏฺจกฺขเรสุ ปาทेषุ สฺนาทิมฺหา โย'ณฺณวา วตฺตํ.
คาถาที่มี ย คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ และไม่มี น คณะ, ส คณะ ท้ายพยางค์แรก ชื่อว่า **วักตระ**
ปรากฏในอนุชฎุปฉันท์
๒๒. ยฺุชฺเรฐเชน สริทฺภรตฺตฺตะ ปถฺยวากฺตฺรํ ปฺรกีรฺตติมฺ.
บาลี
สเมสุ สินฺธุโต เชน ปถฺยวตฺตํ ปกิตฺตติ.
คาถาที่มี ช คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ในสมบาท เรียกว่า **ปถฺยวักตระ**
๒๓. โอลโยรฺเชน วาริเรสุ- ตเทว วิปริตาทิ.
บาลี
โอลเชสุ เชน สินฺธุโต ตเทว วิปริตาทิ.
คาถาที่มี ช คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ในวิสมบาท ชื่อว่า **วิปริตปถฺยวักตระ**
๒๔. จปฺลาวกฺตรมยฺุชฺเร- นการศฺเจตฺปโยราเศะ.
บาลี
โอลเชสุ เจ ชลธิโต นกาโร จปฺลาวตฺตํ.
คาถาที่มี น คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ในวิสมบาท ชื่อว่า **จปฺลาวักตระ**
๒๕. ยสฺยา ละ สปฺโตมฺ ยฺุคฺเม सा युคฺมविपुला मता.
บาลี
ยสฺสา โล สตฺโตมฺ'โนเช สา สมฺวิปฺลา มตา
คาถาที่มีคณะที่ ๗ ในสมบาทเป็นลหุ ฟังทราบว่าเป็นยฺุคฺมวิปฺลา
๒๖. ไสฺตวสฺยา'ขิเลสุวิ. บาลี
เสตวสฺสาขิเลสฺวิ.
คาถาที่มีคณะที่ ๗ ในบาททั้งหมดเป็นลหุ ชื่อว่า **วิปฺลา** ของอาจารย์ไสฺตวะ (ไสฺตววิปฺลา)
๒๗. เกนาพฺุธิโต ภาทฺวิปฺลา.

บาลี

เภณณวา ภพพิปฺลา.

คาถาที่มี ภ คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า ภวิปฺลา

๒๘. อิตฺถมณฺยา รศจตุรฺธาตฺ.

บาลี

อิตฺถมณฺญา โร จตุรฺธา.

คาถาที่มี ร คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า รวิปฺลา

๒๙. โน'มฺพฺเชศฺเจนนฺวิปฺลา.

บาลี

โนณฺณวา เจ นฺวิปฺลา.

คาถาที่มี น คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า นวิปฺลา

๓๐. โต'พฺเชสฺตตฺปุรฺวานฺยา ภเวตฺ.

บาลี

โตณฺณวา ตปฺปุพฺพณฺญา ภเว.

คาถาที่มี ต คณะ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า ตวิปฺลา

อิติ วกฺตรปรฺकरणฺมฺ สฺมาปฺตมฺ.

บาลี

อิติ วตฺตปฺกรณํ สฺมตฺตํ.

จวักฺตรปฺริจฺเจท

.....

๓๑. ทฺวิคฺคฺณิตฺวสฺสุลฺลฺสุรจลฺลธฺตฺริห จ.

บาลี

ทฺวิคฺคฺณิตฺวสฺสุลฺลฺ อจลฺลธฺตฺริห จ.

คาถาที่มีลหุ ๘ ตัวถูกคูณด้วย ๒ [คือมีลหุ ๑๖ ตัว] ชื่อว่า อจลฺลธฺตฺริ

๓๒. มาตฺราสมกํ นวโม ลฺคานฺตมฺ.

บาลี

มตฺตาสมกํ นวโม ลฺคนฺตํ.

คาถาที่มีพยางค์ที่ ๙ เป็นลหุ และมีครุอยู่ท้าย ชื่อว่า มาตฺราสมกะ

๓๓. โช นลวถามพุเธรวิศุโลกะ.

บาลี

โช นลว'ถ วาณณวา วิสิโลโก.

คาถาที่มี ช คณะ หรือ น คณะ และลหุ ท้ายพยางค์ที่ ๔ ชื่อว่า **วิศโลกะ**

๓๔. ลหุยุคลาทวานวาสิกา สยาด.

บาลี

โล ยุคลา วานวาสิกาชยา.

คาถาที่มี ช คณะ หรือ น คณะ และลหุ ท้ายพยางค์ที่ ๘ ชื่อว่า **วานวาสิกา**

๓๕. พาณาษฏนวุสุ ยทิ ลศจิตรา.

บาลี

วาณาฏจนวุสุ ยทิ โล จิตรา.

คาถาที่มีลหุในพยางค์ที่ ๔, ที่ ๘ และที่ ๙ ชื่อว่า **จิตรา**

๓๖. อุปจิตรา นวเม ปรยุกเต.

บาลี

อุปจิตรา นวเม ปรยุกเต.

คาถาที่มีพยางค์ที่ ๙ ประกอบกับพยางค์หลัง[คือพยางค์ที่ ๑๐] ชื่อว่า **อุปจิตรา**

๓๗. ยทตีตกฤตวิวิธลภษมุโยไตร-

มาตราสมาธิปาไทะ กลิตม

อนิยตวฤตตปริมาณยุกต์

ปรฤติต ชคตสุ ปาทากุลกม.

บาลี

ยทตีตกฤตวิวิธลภษมุโยตต์

มตตาสมาธิปาทาภิตต์

อนิยตวฤตตปริมาณยุกต์

ปรฤติต ชเนสุ ปาทากุลกม.

คาถาที่รจนาด้วยบาทคาถาของมาตราสมกคาถาเป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ที่ผ่านมอันข้าพเจ้าได้กระทำไว้ และประกอบด้วยจำนวนคาถาที่ไม่แน่นอน ปรากฏในโลกว่าเป็น **ปาทากุลกะ**

๓๘. วฤตตสย ลา วินา วรุไณร-

คา วรุณา คุรุภิสตธา

คุรุโว ไลรทเล นิตยั

ปรมาณมิติ นิจจิตม.

บาลี

วฤตตสย ลา วินา วณณเ

คา วณณา คุรุภิตตธา

คุรุ เลหิ ทเล นิจจัม

ปรมาณมิติ นิจจิตม.

ในส่วน[ครั้งแรกและหลัง]ของคาถา ฟังรู้จำนวนครุโดยลพพยางค์จากมาตรา, รู้จำนวน

พยางค์โดยลบครุจากมาตรา และรู้จำนวนครุโดยลบหลุจากมาตรา นี้คือจำนวนครุเป็นต้นที่มีวินิจฉัยไว้เสมอ

๓๙. ลีขิกุณิตทศลหุจรจิตมปคตลหุยุคลมปรมิทมิขิลม

สครุ สกलयุคลกมปี สุปริษณิตลลิตปทวิตติ ภาวติ สีขา.

บาลี

ลีขิกุณิตทศลหุจรจิตมปคตลหุยุคลมปรมิทมิขิล

สครุ สกलयุคลกมปี สุปริษณิตลลิตปทวิตติ ภาวติ สีขา.

คาถาที่มีส่วนคู่ทั้งหมด[คือครั้งแรกและครั้งหลัง] ประพันธ์ด้วยลหุ ๑๐ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๓ [คือมีลหุ ๓๐ ตัว] ปราศจากลหุคู่ ประกอบด้วยครุ[ในที่ที่สุด] มีการวางบทไว้ดังตามต่อเนื่องกันเป็นอย่างดี
ชื่อว่า **สีขา**

๔๐. วินิมยวินิตศกलयุคล-

กลิตปทวิตติวิรจิตคุณนิจยา

ศรุติสุขกถียมปี ชคติ ณี

ชศิริ อุปคตวติ สติ ภาวติ ขชา.

บาลี

วินิมยวินิตศกलयุคล-

กลิตปทวิตติวิรจิตคุณนิจยา

ศรุติสุขกถียมปี ภาวนิ ณี

ชสิโรอุปคตวติ สติ ภาวติ ขชา.

คาถาที่มีหมู่คุณอันรจนาดด้วยกลุ่มบทที่ต่อเนื่องด้วยครั้งทั้งหมด[คือครั้งแรกและครั้งหลัง] ซึ่งถูกกระทำสลับกัน ง่ายต่อการสดับ ชื่อว่า **ขัญชา** (หรือ) ชื่อว่า **ขชา** ที่มี ญ อักษรอยู่หน้า ช อักษร

๔๑. อษฏาวาฐเต คา ทวยภยสุตา ยสุยาะ สา'นงคกริโฑกตา

ทลมปรมปี วสุคุณิตสลลนิธิลชฺ กวิรจิตํ ปทวิตติ ภาวติ.

บาลี

อฏฐาวาฐเต คา ทวยภยสุตา ยสุสา สา'นงคกริโฑกตา

ทลมปรมปี วสุคุณิตสลลนิธิลชฺ กวิรจิตํ ปทวิตติ ภาวติ.

คาถาที่มีครั้งแรกประกอบด้วยครุ ๘ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๒ [คือมีครุ ๑๖ ตัว] และมีครั้งหลังประกอบด้วยลหุ ๔ ตัวที่ถูกคูณด้วย ๘ [คือมีลหุ ๓๒ ตัว] มีหมู่บทที่หนักวิรจนาขึ้น ชื่อว่า **อนังคกริชา**

๔๒. ตริคุณนवलชฺรวัสติคุรุรติทลยुकกถตตุนุรติรุจิรา.

บาลี

ดิคุณนวลหุรวลิตีครุฑิตีทลยुकกตตनुรติรุจิรา.

คาถาที่มีโครงสร้างอันรจนาด้วยส่วนทั้งสอง[คือครั้งแรกและครั้งหลัง] ซึ่งประกอบด้วยลหุ ๙
ตัวที่ถูกคูณด้วย ๓ [คือมีลหุ ๒๗ ตัว] ชื่อว่า อติรุจิรา

อิติ มาตราปรกรรม สมাপตม.

บาลี

อิติ มตตปากรณं สมตตं.

จบมาตราปริจเฉท

อิติ ศรีเกทการภฏฐวิริจิตे वुदुत्तरतनकरे मातरावुदुताठिकाऱो नाम

तुठिठो'ठुयाये.

บาลี

อิติ สิริเกทการภฏฐวิริจิตे वुदुत्तरतनकरे मतुतावुदुताठिकाऱो नाम

तुठिठो'ठुठुमायो.

จบปริจเฉทที่ ๒ ชื่อมาตราพฤตาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนการ

อันศรีเกทการภฏฐะรจนา

* * * * *

ตฤตีโย'ธยายะ

บาลี

ตติโย'ชฎาโย

ปริจเฉทที่ ๓

(๑) อุกตาคันท์

๑. คุะ ศรีระ.

บาลี

โค สรี.

คาถาที่มีครุ ๑ ตัว ชื่อว่า ศรี

(๒) อัตยูกตาคันท์

๒. เคา สตุรี.

บาลี

คา สตุรี

คาถาที่มีครุ ๒ ตัว ชื่อว่า สตุรี

(๓) มัชฌาคันท์

๓. โม นารี.

บาลี

โม นารี.

คาถาที่มี ม คณะ ชื่อว่า นารี

๔. โร มฤคิ.

บาลี

โร มิตี.

คาถาที่มี ร คณะ ชื่อว่า มฤคิ

(๔) ประติษฐาคันท์

๕. มุเคา เจตกนุยา.

บาลี

มุคา เจ กณฺญา.

คาถาที่มี ม คณะ และครุ ชื่อว่า กัณยา

(๕) สุประติษฐานันท์

๖. มุเคา คิติ ปงกติ.

บาลี

มุคา คิติ ปนุติ.

คาถาที่มี ม คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า ปังกติ

(๖) คายัตรีฉันท์

๗. ตุเยา สุตตสนุมนุชยา.

บาลี

ตุยา เจ ตนุมนุชมา.

คาถาที่มี ต คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า ตนุมนุชยา

๘. ศสิวหนา นุเยา.

บาลี

สสิวหนา นุยา.

คาถาที่มี น คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า ศสิวหนา

๙. วิทยุลเลขา โม่ มะ.

บาลี

วิทยุลเลขา โม่ โม่.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ ชื่อว่า วิทยุลเลขา

๑๐. ตุสา เจทวสุมตี.

บาลี

ตุสา เจ วสุมตี.

คาถาที่มี ต คณะ และ ส คณะ ชื่อว่า วสุมตี

(๗) อุษณิกฉันท์

๑๑. มุเสา คะ สยานุมนุชยา.

บาลี

มุสา โค เจ มนุชยา.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ และครุ ชื่อว่า มนุชยา

(๘) อนุชฎฉันท์

๑๒. เกา คิติ จิตรปทา คะ.

บาลี

ภา คิติ จิตรปทา โค.

คาถาที่มี ภา คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า จิตรปทา

๑๓. โม่ โม่ โค โค วิฑุมมาลา.

บาลี

โม่ โม่ โค โค วิฑุมมาลา.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า วิฑุมมาลา

๑๔. มานวกิ ภาตตลคา.

บาลี

มานวกิ ภา ตลคา.

คาถาที่มี ต คณะ, ลหุ และครุ ห้าย ภา คณะ ชื่อว่า มานวกะ

๑๕. มุเนา คา หังสรุตเมตต.

บาลี

มุเนา คา หังสรุตเมต.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า หังสรุตตะ

๑๖. รุชา สมานิกา คเลา จ.

บาลี

รุชา สมานิกา คเลา จ.

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ครุ และลหุ ชื่อว่า สมานิกา

๑๗. ปุระมาณิกา ชเรา ลเคา.

บาลี

ปุระมาณิกา ชเรา ลเคา.

คาถาที่มี ช คณะ, ร คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า ประมาณิกา

๑๘. วิदानมาภุยา ยทนยต.

บาลี

สเจ วิदान ยทณญ.

คาถาที่มีลักษณะอื่นจากสมานิกาและประมาณิกาคาถา ชื่อว่า วิदानะ

(๙) พุททีฉันท์

๑๙. รานุนสาวิห หลมุขี.

บาลี

รา นสา อีห หลมุขี

คาถาที่มี น คณะ และ ส คณะ ท้าย ร คณะ ชื่อว่า หลมุขี ในพฤหตีฉันทน์

๒๐. ฤษคคิสุภตตำ เนา มะ.

บาลี

ฤษคคสุภตตำ นา โม.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ม คณะ ชื่อว่า ฤษคคิสุภตตำ

(๑๐) บังกติฉันทน์

๒๑. มุสา ชุเคา สุทฐวิราชาติห มตม.

บาลี

มุสา ชุคา สุทฐวิราชิต์ มต.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า สุทฐวิราฐ

๒๒. มุเนา ชเคา เจติ ปณวนามกม.

บาลี

มุเนา ชคา เจติ ปณวนามก.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า ปณวะ

๒๓. ฤษชา รเคา มยूरसारिणी सुयात.

บาลี

ฤษชา รคา มยूरसारिणी เจ.

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า มยूरसारिणी

๒๔. ฤษมา สคยुक्ता ฤษุมวतीय.

บาลี

ฤษมา สคยुक्ता ฤษุมวतीय.

คาถาที่มี ฤษ คณะ, ม คณะ ประกอบด้วย ส คณะ และครุ ชื่อว่า ฤษุมวตี

๒๕. มตฺตา ชุเวยยา มภสคยुक्ता.

บาลี

มตฺตา เวยยา มภสคยुक्ता.

คาถาที่ประกอบด้วย ม คณะ, ฤษ คณะ, ส คณะ และครุ ชื่อว่า มตฺตา

๒๖. นรชไครุภเวนมโนรมา.

บาลี

นรชเคหิ सा मโนरमा.

คาถาที่ประกอบด้วย น คณะ, ร คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า มโนรมา

๒๗. ตุชา โช คุรุณยมุปสธิตา.

บาลี

ตุชา โช คุรุณยมุปสธิตา.

คาถาที่ประกอบด้วย ต คณะ, ช คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า อุปัสธิตา

(๑๑) ตริษณุปฉินท์

๒๘. สยามินุทรวชรา ยทิ เตา ชเคา คะ.

บาลี

อินหาทิกา ता वचिरा चका को.

คาถาที่มี ต คณะ ๒ คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า อินทรวชรา

๒๙. อุเปนทรวชรา ชตชาสุตโต เคา.

บาลี

อุปาทิกา साव चता चका को.

คาถาที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า อุเปนทรวชรา

๓๐. อนนตโรทริตลกษมภาชา

ปาเทา ยที่ยาวุชตยสุตาะ.

บาลี

อนนตโรทริตลกษณา जे

ปาทา विमिसा उपचाटियो ता.

คาถาที่มีบาทคาถาอันเข้าถึงลักษณะของอินทรวชรา และอุเปนทรวชราคาถาที่กล่าวติด
กับคาถานี้ ชื่อว่า อุปชาติ

๓๑. อิตถํ กิลานุยาสุวปี มิศริตาสู

สมรนต์ิ चाटिसुविठमेव नाम.

บาลี

อิตถํ गिरणुयासुवपी मिसुसितासु

वणुण्टि चाटिसुविठमेव नाम.

บัณฑิตทั้งหลายระลึกอยู่ว่า เมื่อคาถาชนิดอื่น ๆ จากนั้นผสมกัน ก็เป็นอุปัชชาติโดยแท้
๓๒. นชชลไครุคทิตา สุมุขี.

บาลี

นชชลคา คทิตา สุมุขี.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ช คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า สุมุขี

๓๓. โทธกวุตฺตมิตฺ ภาภาทฺเตคา.

บาลี

โทธกวุตฺตมิตฺ ภาภา ทา.

คาถาที่มี ภา คณะ ๓ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า โทธกะ

๓๔. ศาลินฺนุยกฺตา มฺเตา ตเคา โค'พฺธิโลโกะ.

บาลี

เวทสุเสหิ มฺตา ตคคา สาลินี सा.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๔ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า

ศาลินี

๓๕. วาโตรมฺมียํ กถิตา มฺเภา ตเคา คะ.

บาลี

วาโตรมฺมียํ กถิตา มฺภา ตคา โค.

คาถาที่มี ม คณะ, ภา คณะ, ต คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า วาโตรม

๓๖. พาณฺรโสะ สฺยาทฺภตฺนคฺโคะ ศฺรี.

บาลี

ภา ตนคา โค'สุรส สิรี सा.

คาถาที่มี ภา คณะ, ต คณะ, น คณะ และครุ ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๕ และ ๖ พยางค์ ชื่อว่า ศรี

๓๗. มฺเภา นฺเลา คะ สฺยาทฺ ภารมวฺริลลิตฺม.

บาลี

มฺภา นฺลา โค'ตฺถิ ภารมวฺริลลิตฺ.

คาถาที่มี ม คณะ, ภา คณะ, น คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า ภารมวริลลิต

๓๘. รานฺนราวิห รโถทฺฐตา ลเคา.

บาลี

ราตุ นรา อิห รโถทฺฐตา ลคา.

คาถาที่มี ร คณะ, น คณะ, ร คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า รโถทธตา
๓๙. สุวาคเตติ รตภาทุ ครุยุคฺคมม.

บาลี

สุวาคเตติ รตภา ครุยุคฺคํ.
คาถาที่มีครุคู่ ท้าย ร คณะ, ต คณะ และ ภา คณะ ชื่อว่า สุวาคตา
๔๐. นนรลครุรุจิตา วณฺฑตา.

บาลี

นนรลครุรุจิตา วริฺนฺตา.
คาถาที่รจนาด้วย น คณะ ๒ คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า วณฺฑตา
๔๑. นนรลครุรุภิจฺจ ภาทฺริกา.

บาลี

นนรลครุหิจฺจ ภาทฺริกา.
คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ร คณะ, ม คณะ และครุ ชื่อว่า ภาทฺริกา
๔๒. ศฺเยนิกา รเชา รเลา ครุรุยฺทา.

บาลี

เสนฺยุทฺริตา รชา รลา จ โค
คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า ศฺเยนิกา
๔๓. เมากฺติกมาลา ยทิ ภาตนาทฺเคา.

บาลี

โมตฺติกมาลา ยทิ ภาตนา คา.
คาถาที่มีครุ ๒ ตัว ท้าย ภา คณะ, ต คณะ และ น คณะ ชื่อว่า เมากฺติกมาลา
๔๔. อุปฺสฺถิตฺมิทํ ชฺเสา ตาทฺคกาเรา.

บาลี

อุปฺสฺถิตฺมิทํ ชฺสา ตา คกาธา.
คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ และครุ ๒ ตัว ท้าย ต คณะ ชื่อว่า อุปฺสฺถิตะ
๔๕. จนฺทรวตฺตรมฺ นิคทนฺติ นตภาสฺเส.

บาลี

จนฺทรวตฺตํ นิคทนฺติ นตภาสา.
คาถาที่มี น คณะ, ต คณะ, ภา คณะ และ ส คณะ ชื่อว่า จันฺทรวตฺตรม

๔๖. ชเตา ตู วัศสุมุทิตีร์ติ ชเรา.

บาลี

ชตา ตู วัศสุมุทิตีร์ติ ชรา.

คาถาที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และ ร คณะ เรียกว่า วัศสุมุ

๔๗. สยามินุทรวังสา ตตไช รสยไตะ.

บาลี

สา อินทวังสา ยทิ ยตถ ตา ชรา.

คาถาที่มี ต คณะ ๒ คณะ และ ช คณะที่ประกอบด้วย ร คณะ ชื่อว่า อินทวังสา

๔๘. อิห โตฏกมมพฐิเสะ ปุริถิตม.

บาลี

อิห โตฏกมมพฐิเสหิ มิต.

คาถาที่ปรากฏด้วย ส คณะ ๔ คณะ ชื่อว่า โตฏกะ ในคัมภีร์ไตรปิฎกฉบับนี้

๔๙. ทุตวิลมพิตมาห นภา ภาเรา.

บาลี

ตุตวิลมพิตมาห นภา ภารา.

คาถาที่มี น คณะ, ภา คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ เรียกว่า ทุตวิลมพิต

๕๐. มุณิสรวีร์ติเรนา มเยา ปุโฏยม.

บาลี

มุณิสรวีร์ติ นา มเยา ปุโฏย.

คาถาที่มี ร คณะ, น คณะ, ม คณะ และ ย คณะ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๕ พยางค์ ชื่อว่า ปุโฏ

๕๑. ปรมุทิตวทนา ภาเวนา จ เรา.

บาลี

ปรมุทิตวทนา ภาเว นา จ รา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๒ คณะ ชื่อว่าปรมุทิตวทนา

๕๒. นยสहिเตา นเยา กุสุมวิจิตรา.

บาลี

นยสहिตา นเยา กุสุมวิจิตรา.

คาถาที่มี น คณะ, ย คณะ, น คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า กุสุมวิจิตรา

๕๓. รสิรุชชชสา ชโลทุทธคติ.

บาลี

รเส ชสชสา ชโลทตคตติ.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และ ส คณะ มีจังหวะหยุด ๖ พยางค์ ชื่อว่า **ชโลทตคตติ**

๕๔. จตุรชคณํ วท เมากุติกทาม.

บาลี

จตุชชคณํ วท โมตติกาทาม.

คาถาที่มี ช คณะ ๔ คณะ ท่านกล่าวว่าเป็น**เมากุติกทามะ**

๕๕. ภูชงคปฺรยาดํ ภาเวทฺไยศจตุภีชะ.

บาลี

ภูชงคปฺรยาดํ ภาเว เวทเยหิ.

คาถาที่มี ช คณะ ๔ คณะ ชื่อว่า **ภูชงคปฺรยาด**

๕๖. ไโรศจตุรภีรยุตฺตา สฺรคฺวิณฺณี สมนฺตฺตา.

บาลี

เวทเรภีรยุตฺตา เสทินฺนี สมนฺตฺตา.

คาถาที่ประกอบด้วย ร คณะ ๔ คณะ สมมติว่าเป็น**สรวิณี**

๕๗. ภฺวิ ภาเวนฺนภชโรชะ ปฺริยวทา.

บาลี

นภชเรหิ ภาติปฺปียวทา.

คาถาที่รจนาด้วย น คณะ, ภา คณะ, ช คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **ปฺริยวทา** ในโลก

๕๘. ตฺยา ตฺยา มณฺนิมาลาจฺฉินฺนา คฺหวกฺตุโรชะ.

ตฺยา ตฺยา มณฺนิมาลา เจ สฺวา ฉฉฉินฺนา.

บาลี

คาถาที่มี ต คณะ, ย คณะ, ต คณะ และ ย คณะ มีจังหวะหยุด ๖ พยางค์ ชื่อว่า **มณฺนิมาลา**

๕๙. ธิโรรภาณิ ลลิตา ตภោชเรวา.

บาลี

วฺตุตฺตา พุเธหิ ลลิตา ตภา ชรา.

ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า คาถาที่มี ต คณะ, ภา คณะ, ช คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **ลลิตา**

๖๐. ปฺรมิตากุชรา สชสฺสโรทิตา.

บาลี

ปมิตกขรา สขสเสหุฑิตา.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และ ส คณะ กล่าวว่า เป็นปมิตากษรา

๖๑. นนภรสหิตา มหิตโตชชวลา.

บาลี

นนภรสหิตา มหิตโตชชวลา.

คาถาที่ประกอบด้วย น คณะ ๒ คณะ, ภ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า อุษชวลา ที่มหาชนบุชา

๖๒. ปญจาศุโวกุฉินนา ไวศยเทวี มมา ยา.

บาลี

ปญจสสุฉินนา เวสสเทวี มมา ยา.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๕ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า ไวศย

เทวี

๖๓. อพฤษษฎาภิรัชลธรรมาลา มุภา สุมมา.

บาลี

สินธุฎจาภิรัชลธรรมาลา มุภา สุมมา.

คาถาที่มี ม คณะ, ภ คณะ, ส คณะ และ ม คณะ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๘ พยางค์ ชื่อว่า ชล

ธรรมาลา

๖๔. อีห นวมาลิกา นชภไยะ สยามต.

บาลี

อีห นวมาลิกา นชภยา เจ.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า นวมาลิกา ในชคตินันท์นี้

๖๕. สุวรรตวิริตรินเนา เรา ปรรภา.

บาลี

สรุสุวิริตรินเนา รา ปรรภา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ มีจังหวะหยุด ๖ และ ๕ พยางค์ ชื่อว่า ประภา

๖๖. ภวติ นชาวถ มาลตี ชเรา.

บาลี

ภวติ นชา ถถ มาลตี ชเรา.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า มาลตี

๖๗. ชภา ชรา วทติ ปญจามรม.

บาลี

ชภา ชรา วทติ ปญจามรม.

คาถาที่มี ช คณะ, ภ คณะ, ช คณะ และ ร คณะ ท่านกล่าวว่า **ปญจามระ**

๖๘. อภินวตามรสํ นชชาทุยะ.

บาลี

ภวติห ตามรสํ นชชา โย.

คาถาที่มี ย คณะ ท้าย น คณะ และ ช คณะ ๒ คณะ ชื่อว่า **ตามระ**

(๑๓) อติชคตีฉันท์

๖๙. ตุรครสยติรฺเนา ตเตา คะ กษมา.

บาลี

ตุรครสยติรฺเนา ตเตา โค ขมา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๖ พยางค์ ชื่อว่า

กษมา

๗๐. มฺเนา ชฺรา คสฺตฺริทศยติะ ปฺรหฺรฺษิณฺเียม.

บาลี

มฺเนา ชฺรา โค ทิสยติปฺปหฺสฺสินฺเีย.

คาถาที่มี ม คณะ, น คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๓ และ ๑๐ พยางค์ ชื่อว่า

ประหฺรฺษิณฺเีย

๗๑. จตุรฺคุรฺไทรฺตฺริจฺริรา ชภสฺชคา.

บาลี

จตุรฺคุคฺเหหฺหิ รุจฺริรา ชภสฺชคา.

คาถาที่มี ช คณะ, ภ คณะ, ส คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า **อติรฺจฺริรา**

๗๒. เวเท รนฺธฺไนฺรมฺเตา ยสคา มตฺตมฺยุรฺม.

บาลี

เวเท รนฺธฺ โม ตฺยสคา มตฺตมฺยุโร.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ, ย คณะ, ส คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๔ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า

มัตตมฺยุระ

๗๓. อุปฺสฺถิตฺมิทํ ชฺเสา ตฺเสา สคฺรุทํ เจตฺ.

บาลี

อุปภูจิตมิมิ ชุสา ตุสา สครุกิ เจ.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ, ต คณะ, ส คณะ และครุ ชื่อว่า **อุปสเถติ**

๗๔. สชสา ชเคา ภาติ มณชูภาษิณี.

บาลี

สชสา ชเคา ภาติ มณชูภาษิณี.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ชื่อว่า **มัญชูภาษิณี**

๗๕. นนตตครุกิศจนทุริกาศวรตุภิ.

บาลี

หยรสยติ นา จนุทิกา โต ตคา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๖ พยางค์ ชื่อว่า

จันทรिका

(๑๔) ศักวีรिन्ह

๗๖. มเตา นเสา คาวฤษุครหวิรติ'สมพาธา.

บาลี

มเตา นเสา คา ฉินนา อสูนวิ อสมพาธา.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ, น คณะ, ส คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๕ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า

อสมพาธา

๗๗. นนรสลชुकิเ สะ วโรรปราชิตา.

บาลี

นนรสลหุคา สเรหุยปราชิตา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ร คณะ, ส คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง

ชื่อว่า **อปราชิตา**

๗๘. นนภนลชुकิเ ประหรณกลิตา.

บาลี

นนภนลหุคา ประหรณกลิตา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ลหุ และครุ ชื่อว่า **ประหรณกลิตา**

๗๙. อุกตา วสนตติลกา ตภษา ชเคา คะ.

บาลี

วุดตา วสนุตติลกา ตภชา ชคา โค.

คาถาที่มี ต คณะ, ภ คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า **วสันตติลกา**

๘๐. สีโหนนเตยมุทิตา มุณีกาศยเปน.

บาลี

สีโหนนเตยมุทิตา มุณีกัสสเปน.

มุณีกาศยปะเรียกวสันตติลกาคาถาว่า**สิงโหนนตะ**

๘๑. อุทฺธสิณียมุทิตา มุณีเสตเวณ.

บาลี

อุทฺธสิณียมุทิตา มุณีเสตเวณ.

มุณีเสตวะเรียกวสันตติลกาคาถาว่า**อุทฺธสิณีย**

๘๒. อินฺทวทฺทนา ภาชสไนะ สคฺรุยุคฺไมะ.

บาลี

อินฺทวทฺทนา ภาชสนา ทฺวิครฺยุตฺตา.

คาถาที่มี ภ คณะ, ช คณะ, ส คณะ และ น คณะที่ประกอบด้วยครุคู่ ชื่อว่า **อินฺทวทฺทนา**

๘๓. ทฺวิะสฺปตฺตจฺฉิทฺโถลา มุเสา มุภา คา จรณเณ เจตฺ.

บาลี

ทฺเวสฺตตฺตจฺฉิทฺโถลา มุเสา มุภา คา จรณเณ เจ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ม คณะ, ภ คณะ และครุ มีจิงหะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง ชื่อว่า

อโลลา

(๑๕) **อดีตักวรีฉันท**

๘๔. ทฺวิหตฺทหฺยลหฺรฺธ คิตฺติ ศฺคิกฺลา.

บาลี

ทฺวิหตฺทหฺยลหฺรฺธ คิตฺติ สฺลิกฺลา.

คาถาที่มีลหุ ๗ ตัวอันถูกคูณด้วย ๒ [คือมีลหุ ๑๔ ตัว] ชื่อว่า **ศคฺคิกฺลา**

๘๕. สฺรคิตฺติ ภาวติ รสนวภยติริยม.

บาลี

สฺรคิตฺติ ภาวติ สฺรสนวภยติริยม.

ศคฺคิกฺลาคาถาที่มีจิงหะหยุด ๖ และ ๙ พยางค์นี้ ชื่อว่า **สฺระกะ**

๘๖. วสุหฺยติริห มณฺนิคฺฉนฺนิกระ.

บาลี

วสุหยติริห มณิกุณนิกรโ.

ศตึกกาลาคาถาที่มีจ้งหะหยุด ๘ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า **มณิกุณนิกระ**

๘๗. นนหมยยยุเตยฺ มาลินี โภคิโลโกะ.

บาลี

นนหมยยยุตายุ มาลินี โภคิสีหิ.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ม คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจ้งหะหยุด ๘ และพยางค์ ๗
ชื่อว่า **มาลินี**

๘๘. ภาวติ นชา ภาชา รสหิตา ปุรภทฺรภม.

บาลี

ภาวติ นชา ภาชา รสหิตา ปภทฺทกั.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภา คณะ และ ช คณะอันประกอบด้วย ร คณะ ชื่อว่า **ประภทฺรภะ**

๘๙. สชนา นเยา สรทศยติริยเมลา.

บาลี

สชนา นเยา สรทศยติริยเมลา.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, น คณะ ๒ คณะ และ ย คณะ มีจ้งหะหยุด ๕ และ ๑๐ พยางค์
ชื่อว่า **เอลา**

๙๐. มุเรว มุเยา ยานเตา ภาเวตํ สปตาทฐฎุภิกุณนุทฺรเลขา.

บาลี

โม โรว มุยา โย จ สตตฎุจจฺฉินฺนกา จนุทเลขา.

คาถาที่มี ม คณะ, ร คณะ, ม คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจ้งหะหยุด ๗ และ ๘ พยางค์
ชื่อว่า **จันทรเลขา**

(๑๖) อัษฎุณินท์

๙๑. ภาตฺตริไนเคะ สุวราตฺตมฤษภคชวิลลิตม.

บาลี

ภาตฺตตินคา คฉิทฺทมฺสภคชวิลลิตํ.

คาถาที่มี ภา คณะ, ร คณะ, น คณะ ๓ คณะ และครุ มีจ้งหะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง ชื่อว่า
ฤษภคชวิลลิต

๙๒. นชภชโระ สทา ภาวติ วาณินิ คยุกุไตะ.

บาลี

นชภชรา สทา ภวติ วาณินิ คยตุตา.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภ คณะ, ช คณะ และ ร คณะอันประกอบด้วยครู ชื่อว่า วาณินิ

(๑๗) อัถยัษฏินันท์

๙๓. รุสสิ รุทุโรคฺฉินฺนา ยมนสภลา คะ คิขริณิ.

บาลี

รเส รุทุเท ฉินฺนา ยมนสภลา โค คิขริณิ.

คาถาที่มี ย คณะ, ม คณะ, น คณะ, ส คณะ, ภ คณะ, ลหุ และครู มีจังหวะหยุด ๖ และ ๑๑ พยางค์ ชื่อว่า คิขริณิ

๙๔. ชเสา ชสยลา วสุครหยติศจ ปถุถวี คุรุ.

บาลี

ชสา จ ปถุถวี วสุคฺคหยติ ชสยา เจ ลคา.

คาถาที่มี ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ย คณะ, ลหุ และครู มีจังหวะหยุด ๘ และ ๙ พยางค์ ชื่อว่า ปถุถวี

๙๕. ทิงฺมุณี วัศปตฺรปติตํ ภรณภนลโคละ.

บาลี

ทิสฺมุณี วัศปตฺตปติตํ ภรณภนลคา.

คาถาที่มี ภ คณะ, ร คณะ, น คณะ, ภ คณะ, ลหุ และครู มีจังหวะหยุด ๑๐ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า วัศปตฺรปติตตะ

๙๖. รสยฺคุสิโต โน โส มฺรา สฺลา คฺยทา หริณิ ตทา.

บาลี

นสยฺคุสิโต โน โส มฺรา สฺลา คฺยทา หริณิ ตทา.

คาถาที่มี น คณะ, ส คณะ, ม คณะ, น คณะ, ส คณะ, ลหุ และ ครู ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๖, ๔ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า หริณิ

๙๗. มนฺทากฺรานตา ชลธิษฺฐไครมฺภานเตา ตาทุ คุรุ เจต.

บาลี

มนฺทกฺกานตา มภนตตคา โค ยฺคุตฺวสฺสเกหิ.

คาถาที่มี ม คณะ, ภ คณะ, น คณะ, ต คณะ, ต คณะ และครู ๒ ตัว มีจังหวะหยุด ๖ พยางค์,

๔ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า มันทากรานตา

๑๙๘. หยทศภีรชชา ภาชชลา คุรุ นรภูฏกม.

บาลี

นชภชชา ลคาปิ จ ภาวนติห นททฏกั.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภา คณะ, ช คณะ ๒ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ และ ๑๐ พยางค์ ชื่อว่า นรภูฏก

๑๙๙. มุณีคุกการุณไวะ กถตยติ วท โภกิลกม.

บาลี

นชภชชา ลคา หยตุโยยติ โภกิลกั.

ท่านกล่าวนรภูฏกคาถาที่ประกอบด้วยจังหวะหยุด ๗, ๖ และ ๔ พยางค์ว่าเป็นโภกิลกะ

(๑๙) ฤทธิฉันท

๑๐๐. สยามท ภูตรตุวศไวะกุสมิตลตาเวลลิตา มเตา นเยา เยา.

บาลี

อกขุตุวสเส ยั กุสมิตลตาเวลลิตา มเตา นเยา ยา.

คาถาที่มี ม คณะ, ต คณะ, น คณะ และ ย คณะ ๒ คณะ มีจังหวะหยุด ๕, ๖ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า กุสมิตลตาเวลลิตา

(๑๙) อติฤทธิฉันท

๑๐๑. สूरयात्वाโรมससत्ताः सकुरवाः सारथुलविक्रीतिम्.

บาลี

อกกุสเสหิ ยติ มสชา สตตคา สททูลวิกิพีติ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๒ และ ๗ พยางค์ ชื่อว่า สारथुलविक्रीति

(๒๐) กฤทธิฉันท

๑๐๒. ชุเวยยา สปะตาศวษภีรุมรณยยุตา ภาโล คะ สุวหนา.

บาลี

โม โร โภ โน ยภา ลคา มุณีหยฉนิทา เจ सा सुवना.

คาถาที่มี ม คณะ, ร คณะ, ภา คณะ, น คณะ, ย คณะ, ภา คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์ ๒ ครั้ง และ ๖ พยางค์ ฟังทราบว่าเป็นสุวหนา

๑๐๓. ตูรี रचा कला गवतिहेतुसेन लक्षणेन वदुत्तनाम.

บาลี

วุฒตมีทิสฺ ตู นามโต รชา รชา รชา จ ครู ลหุ จ.

คาถาที่ประกอบด้วยลักษณะนี้ คือ ร คณะ, ช คณะ ๓ คณะ, ครู และลหุ ชื่อว่า วุฒตตะ ใน
กฤติฉันทน์

(๒๑) ประกฤติฉันทน์

๑๐๔. มรภาในรยานำ ตฺเยณ ตฺริมุณียตฺยิตฺตา สฺรคฺชรา กิรฺติเตยฺม.

บาลี

มฺรา ภา นา โย โยตฺร เยนตฺติมุณียตฺยิตฺตา สฺรคฺชรา กิรฺติเตยฺม.

คาถาที่มี ม คณะ, ร คณะ, ภา คณะ, น คณะ และ ย คณะ ๓ คณะ มีจังหวะหยุด ๗ พยางค์
๓ ครั้ง ทำนกล่าวว่าเป็นสรคฺชรา

(๒๒) อากฤติฉันทน์

๑๐๕. ภาเร นรนา รนาถ คุรุทฺธิครุทฺทวิรมํ หิ ภาทฺทกมิตฺติ.

บาลี

ภาเร นรนา รนา จถ คุรุ ทสฺทกฺทวิรมํ หิ ภาทฺทกมิตฺติ.

คาถาที่มี ภา คณะ, ร คณะ, น คณะ, ร คณะ, น คณะ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๐ และ ๑๒
พยางค์ ชื่อว่า ภาทฺทก

(๒๓) วิกฤติฉันทน์

๑๐๖. ยทิห นเชา ภาเชา ภาชภลคาสฺตทศฺวลลิตํ หรารุทฺทิตฺมตฺ.

บาลี

นชภชภา ชภา ลหุคุรุ หรทฺทกยติ เจ'ย'มสฺสลลิตํ.

คาถาที่มี น คณะ, ช คณะ, ภา คณะ, ช คณะ, ภา คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๑๑ และ ๑๒
พยางค์ ชื่อว่า อัศวลลิตะ

๑๐๗. มตฺตากรีทา เมมา ตฺเนา เนา นลฺลิตฺติ ภาวติ วสุทฺททศยตฺยิตฺตะ.

บาลี

มตฺตากรีทา มา ตฺเนา นา โน ลหุ คุรุ จ วสุทฺททศยตฺยิตฺตะ.

คาถาที่มี ม คณะ ๒ คณะ, ต คณะ, น คณะ ๓ คณะ, ลหุ และครุ มีจังหวะหยุด ๘ และ ๑๕
พยางค์ ชื่อว่า มตฺตากรีทา

(๒๔) สังสฤติฉันท

๑๐๘. ฤตมุนีนรฤติริห ภตนะ สเภา ภนยาศจ ยทิ ภวติ ตนวี.

บาลี

ฤตหยภเก ยติ ภตนสภภ โภ จ นยา จ ยทิ ภวติ ตนวี.

คาคภที่มี ภ คณะ, ต คณะ, น คณะ, ส คณะ, ภ คณะ ๒ คณะ, น คณะ และ ย คณะ มี
จ้งหะหฤด ๕, ๗ และ ๑๒ พยงค์ ชื่อว่า ตนวี

(๒๕) อติภฤติฉันท

๑๐๙. ภเรภชปภภ ภเภภ สเภภ นนภภ นคภวิษุศรวิษุสมุนิวิริห ภเวด.

บาลี

ภเภชปภภ ภภภ สภภ นนภภ นคภ อสุสุสุสมุนิวิริติ ภวติ สภ.

คาคภที่มี ภ คณะ, ม คณะ, ส คณะ, ม คณะ, น คณะ ๔ คณะ และศร มีจ้งหะหฤด ๕, ๕,
๘ และ ๗ พยงค์ ชื่อว่า ภเรชปภภ

(๒๖) อุตภฤติฉันท

๑๑๐. วสุวิศคคจเโทเปต มมตनยุคนรสลไศรภชงควิชภมภิตม.

บาลี

วสุวิสสจเโทเปต มมตनนยุคนรสลคภ ภชงควิชภมภิต.

คาคภที่มี ม คณะ ๒ คณะ, ต คณะ, น คณะ ๓ คณะ, ร คณะ, ส คณะ, ลหุ และศร มี
จ้งหะหฤด ๘, ๑๑ และ ๗ พยงค์ ชื่อว่า ภชงควิชภมภิตะ

๑๑๑. โภ นภะ ชภ สคคิตติ ยทิ นวรสรสรยติยุตมปวภภชยภ.

บาลี

โภนจคสคคิตติ ภวติ นวรสรอสุยติยุตมปวภภชย.

คาคภที่มี ม คณะ, น คณะ ๖ คณะ, ส คณะ และศร ๒ ตัว มีจ้งหะหฤด ๙, ๖, ๖ และ ๕
พยงค์ ชื่อว่า อปวภะ

๑๑๒. ยทิห นยุคลล์ ตตะ สปตเรภาสตภภ จภทวภษภุภปภโต ภเวทภษภ.

บาลี

ยทิห นยุคลล์ ตโต สตตตรา เจ คภภ จภทวภษภุภปภโต ภเว ทภษภ.

คาคภที่มี น คณะ ๒ คณะ และมี ร คณะต่อจากนั้นอีก ๗ คณะ เป็นทัณฑภฉันทนามว่าจ้งภ
วภษภุภปภตะ

๑๑๓. ปฤติจรภนวิภทภเรภะ สยรภนรภนวิภทภษภุภปภโตโรทภภคชภภ.

บาลี

ปติจรณวิวัฏฐรา โหนตี อณณณณว-พฺยาล-ชฺมุต-ลีลากรโรทฺทาม-สงฺขาทโย.

คาถาที่มี ร คณะเพิ่มขึ้นทุกๆ บาทคาถาเป็นทัณฑกฉันทน์นามว่า อรรณะ อรรณะ
วยาละ ชฺมุตตะ ลีลากระ อุททามะ คังขะ

[คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๘ คณะ เป็นทัณฑกฉันทน์นามว่า อรรณคาถา, คาถาที่มี
น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๙ คณะ เป็นทัณฑกฉันทน์นามว่า อรรณวคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ
และ ร คณะ ๑๐ คณะ เป็นทัณฑกฉันทน์นามว่า วยาลคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๑
คณะ เป็นทัณฑกฉันทน์นามว่า ชฺมุตคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๒ คณะ เป็น
ทัณฑกฉันทน์นามว่า ลีลากรคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๓ คณะ เป็นทัณฑก
ฉันทน์นามว่า อุททาลคาถา, คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ๑๔ คณะ เป็นทัณฑกฉันทน์นามว่า
คังขคาถา]

๑๑๔. ปุจฺจิตกสมฺภีโร ธีรธีริกะ สุมฺภูโตทฺตทโก นทฺวยาทุตฺตโร สปรตฺทริโยะ.

บาลี

ปฺจิตกสมฺภีโร ธีรธีสมฺมโต ทฺตทโก นทฺวยา อุตฺตเว สดฺตยา เจ.

คาถาที่มี ย คณะ ๗ คณะ ท้าย น คณะ ๒ คณะ นักปราชญ์สมมุติว่าเป็นทัณฑกฉันทน์ นาม
ว่าประจิตกะ

อิติ ศรีเกทธารภฏฐวิริจิตเต วุตฺตรตฺตนากรे สมวุตฺตาทิกาโร นาม
ตฺติโย'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทธารภฏฐวิริจิตเต วุตฺตรตฺตนากรे สมวุตฺตาทิกาโร นาม

ตฺติโย'ชฺฎมาโย

จปฺปริจเจทที่ ๓ ชื่อสมพุตตาทิการ ในคัมภีร์วุตตรัตนการ

อันศรีเกทธารภฏฐะรจนา

* * * * *

จตุรโถ'ธยายะ

บาลี

จตุตโถ'ชฎาโย

(ปริจเฉทที่ ๔)

๑. วิษเม ยถิ เสา สลคา ทเล
ภวา ยุชชี ภาทุ คุรุกา วูปจิตฺตม.

บาลี

วิสเม ยถิ सा सलका समे
ภत्तद्यโต คุรุกา วูปจิตฺต.

คาถาที่มี ส คณะ ๓ คณะ, ลหุ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ภ คณะ ๓ คณะ และครุ

๒ ตัว ชื่อว่า อูปจิตระ

๒. ภตฺตยโมชคตํ คุรุณี เจท-
ยุชชี จ นชชา ชฺชยฺเตตา ทฺรุตมธฺยา.

บาลี

ภत्तद्यโต โม ชคตํ คุรุกา เทว
สมิกนชา จ ชยา ทฺตมชฺฎา.

คาถาที่มี ภ คณะ ๓ คณะ และมีครุ ๒ ตัว ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ช คณะ ๒

คณะ และ ย คณะ ชื่อว่า ทฺรุตมธฺยา

๓. สยฺคาตฺตสฺสคุรุ วิษเม เจท-
ภาวิห เวควตี ยุชชี ภาทฺเคา.

บาลี

ยถิ สत्ตติตฺตยํ คุรุยฺตฺตํ
เวควตี ยถิ ภत्ตติตฺตยา คา.

คาถาที่มี ส คณะ ๓ คณะ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ภ คณะ ๓ คณะ และครุ ๒

ตัว ชื่อว่า เวควตี

๔. โอบเช ตปเรวา ชเรวา คุรุศฺเจน-
มุเสา ชฺชเคาคฺภทฺทวิราทฺ ภาเวทโนเช.

บาลี

โต โข วิสเม รโต คุรุ เจ

สุมา ชุคา ภัททวิราชเมตถ โค เจ.

คาถาที่มี ช คณะ, ร คณะ และครุ ๒ ท้าย ต คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ม คณะ, ส
คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า ภัททวิราชา

๕. อสเม สโช สครุยุกเตา

เกตุมตี สเม ภรณคาหุคะ.

บาลี

วิสเม สชา สครุยุตตา

เกตุมตี สเม ภรณคา โค.

คาถาที่มี ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ภ คณะ, ร คณะ, น
คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า เกตุมตี

๖. อาชยานกี เตา ชครุ ค โอเช

ชดาวโนเช ชครุ คุรุคุเจต.

บาลี

อาชยานกี ตา วิสเม ชคา โค

ชตา ชคา โค ตุ สเมถ ปาเท.

คาถาที่มี ต คณะ ๒ คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ช คณะ, ต
คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า อาชยานกี

๗. ชเตา ชเคา โค วิษเม สเม เจต-

เตา ชเคา ค เอชา วิปริตปุรุวา.

บาลี

ชตา ชคา โค วิสเม สเม ตุ

ตา โข คคา เจ วิปริตปุพพา.

คาถาที่มี ช คณะ, ต คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ต คณะ ๒
คณะ, ช คณะ และครุ ๒ ตัว ชื่อว่า วิปริตชยานกี

๘. สยุกาตสลชฺฐ วิษเม คุรุรุ-

ยฺชึ นภา ภรเกา หริณปลุตา.

บาลี

สสตต สลคา วิสเม สเม

นภภรา ภวเต หริณปลุตา.

คาถาที่มี ส คณะ, ลหุ และครุ ทำย ส คณะ ๒ คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ภ คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **หริณปลุตา**

๙. อยู่ชี่ นนรลา คฺรุระ สเม-
นชมปรวกฺตรมิทํ ตโต ชเร.

บาลี

ยที นนรลคา นชา ชรา

ยที จ ตทาปรวตฺตมิจฺจติ.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, น คณะ, ลหุ และครุ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ และ ร คณะ ชื่อว่า **อปรวักตระ**

๑๐. อยู่ชี่ นยฺคเรผโต ยกาโร
ยฺชี่ จ นเชา ชรคาศจ ปุชฺชปีตาครา.

บาลี

วิสมมุปกฺคตา นนา รยา เจ

นชชรคา สมเก จ ปุชฺชปีตคฺคา.

คาถาที่มี น คณะ ๒ คณะ, ร คณะ และ ย คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี น คณะ, ช คณะ ๒ คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า **ปุชฺชปีตาครา**

๑๑. วทนฺตยปรวกฺตราชฺยํ
ปุชฺชปีตาคราภี

ไวตาลียํ วิปศฺจิตะ

เกจิทาปจฺจนฺทสิกํ ตถา.

บาลี

วทนฺตาปรวตฺตาชฺยํ

เวตาลียํ วิปญฺจิตา

ปุชฺชปีตคฺคาภี เกจิ

โอปจฺจนฺทสิกํ ตถา.

ปราชญ์ทั้งหลายเรียกคาถาอันมีนามว่าอปรวักตระว่าเป็นไวตาลียาคาถา ส่วนปราชญ์บางท่านเรียกคาถาอันมีนามว่าปุชฺชปีตาคราว่าเป็นเอาปัจฉันทสิกคาถา

๑๒. สฺยาทยฺคฺคเมเก รเชา รเยา สเม เจช-
ชเร ชเร คฺรุรฺยวาทฺปฺรา มตียม.

บาลี

สา ยวาทิกา มตี รชา ราชา ตว-

สเม สเม ชรา ชรา คฺรุพฺภาเวยฺยํ.

คาถาที่มี ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ และ ย คณะ ในวิสมบาท ส่วนในสมบาทมี ช คณะ, ร คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุ ชื่อว่า ยวมดี

อิติ ศรีเกทการภฏฏวิริจิตะ วฤตฺตรตฺนากเร อรฺธสมวฤตฺตาทิกาโร นาม

จตุรโถ'ธฺยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทการภฏฏวิริจิตะ วฤตฺตรตฺนากเร อพฺธสมวฤตฺตาทิกาโร นาม

จตุรโถ'ชฺฌาโย

จปปริจเฉทที่ ๔ ชื่ออรรธสมพฤตตาทิการ ในคัมภีร์วฤตตรตฺนากเร

อันศรีเกทการภฏฏะรจนา

ปญจโม'ธฺยายะ

บาลี

ปญจโม'ชฺฌาโย

ปริจเฉทที่ ๕

๑. มุขปาโท'ษฏฏวิริจระ

ปเร สฺยรฺมกราลโยะ กุรมาท วฤทฺโธะ

สฺตตํ ยสฺย วิจิตฺโธะ ปาโทะ สมฺปนฺนเสานทฺรยํ

ตทฺทิตมมลฺมตฺติภิะ ปทจตุรฺรฐวาทิํ วฤตฺตม.

บาลี

มุขปาโท'ภฏฏภิ วณฺเณ

ปเร วทฺธิตฺตาคเรหิ วณฺเณหิ

สฺตตํ ยสฺส วิจิตฺเร ปาทะ สมฺปนฺนโกมลํ

ตทฺทิตมมลฺมตฺติภิปฺทจตุรฺรฐวาทิํ วฤตฺตํ.

นักปราชญ์กล่าวคาถาที่มีบาทแรกมี ๘ พยางค์ ส่วนบาทอื่นๆ มีพยางค์เพิ่มขึ้นบาทละ ๔ พยางค์ตามลำดับ อันเป็นคาถาที่มีความไพเราะด้วยบาทคาถาที่วิจิตรว่าเป็นปทจตุรฐวาทิ

๒. ปฺรธมฺมุทิตวฤตฺเต

วิริจิตฺวิษฺมจฺรณภาชิ

คุรุภฺยคฺลนินฺน อิห สหิต อางา

ลชฺมุวิรตปทวิตฺตยติริติ ภาวติ ปี๓ะ.

บาลี

ปถมมุตฺตวฺตเต

วิริจิตฺตวิสมจฺรณภาชิ

ครุกฺกยฺคฺลนินฺน อีห สหิต อาทิ

ลหุวิริตฺตปทวิทิตฺตยติริติ ภวติ ปิโป.

คาถาที่เข้าถึง[คือประกอบด้วย]วิสมบาทอันกระทำไว้ในคาถาซึ่งกล่าวมาก่อน[คือปทจตุรฐ
วาคาถา] มีครุ ๒ ตัวในที่สุด มีจังหวะหยุดโดยการกระทำบทที่จรณาด้วยลหุ ชื่อว่า อาปี๓ะ ในปริจเฉท
นี้

๓. ปฺรถมมิตฺตจฺรณสมฺมุตฺถํ

ศฺรยติ ส ยทิ ลกฺษฺม

อิตรทิตฺตรคทิตฺตมปิ ยทิ จ ตฺรฺยํ

จฺรณญฺคฺลกมิตฺติ กฺลิกา สา.

บาลี

ปถมมิตฺตจฺรณสมฺมุจฺจํ

ภชติ ส ยทิ ลกฺขํ

อิตรมิตฺตรคทิตฺตมปิ ยทิ จ ปาโท

จฺรณญฺคฺลกมิตฺติ กฺลิกา สา.

อาปี๓คาถาที่มีบาทแรกอาศัยลักษณะของบาทที่ ๒ [คือเหมือนบาทที่ ๒] มีบาทที่ ๒ อาศัย
ลักษณะซึ่งกล่าวไว้ในบาทแรก [คือเหมือนบาทแรก] มีบาทที่ ๓ และที่ ๔ เหมือนเดิม ชื่อว่า กฺลิกา

๔. ทฺวิครุญฺจตฺสกฺลจฺรณานฺตฺตา

มฺุขจฺรณคตฺตมฺนุภวติ จ ตถตีเย

อปรมิห หิ ลกฺษฺม

ปฺกถตฺตมฺขิลมปิ ยทิทมฺนุภวติ ลวลี สา.

บาลี

ทฺวิครุญฺจตฺสกฺลจฺรณานฺตฺตา

มฺุขจฺรณคตฺตมฺนุภวติ จ ตตีโย

อปรมิห หิ ลกฺขํ

ปฺกตฺตมฺขิลมปิ ยทิทมฺนุภวติ ลวลี สา.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ อาศัยลักษณะของบาทแรก[คือเหมือนบาทแรก]ของอาปี๓คาถา มี
ลักษณะอื่นเหมือนลักษณะทั้งหมดที่เคยกระทำไว้แล้ว และมีบาทคาถาทั้งหมดอันประกอบด้วยครุคู่ ชื่อ

ว่า ลวลี

๕. ปฐมมธิวสติ ยทิ ตุรุย์
จรมจรณปทมวสิตครุยุคumm
นิขิลมปรมุปริคตมิตติ
ลลิตปทยุกตา ตทิมมฤตธารา.

บาลี

ปฐมมธิวสติ ยทิ ปาโท
จริมจรณปทมวสิตครุยุคุดุ
นิขิลมปรมุปริคตมิตติ
ลลิตปทยุกตา ตทิมมธธารา.
คาถาที่มีบาทแรกเหมือนบาทที่ ๔ ของอาปัทคาถา มีบาทอื่นๆ เหมือนบาทคาถาอาปัทคาถา และมีครุในที่สุดของบาทคาถา ชื่อว่า อมฤตธารา

๖. สขาทิเม สลชุกา จ
นสชครุไกรโถทคตา
ตฺรยงชฺริคตภนชลา คยฺตาะ
สชสา ชเคา จรณเมกตะ ปเจต.

บาลี

สขาทิเม สลหุกา จ
นสชครุเกหฺยโถทคตา
ปาทคตภนชลา คยฺตาะ
สชสา ชคา จรณเมกโต ปเจ.
คาถาที่มีบาทแรกประกอบด้วย ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ และลหุ มีบาทที่ ๒ ประกอบด้วย น คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย ภ คณะ, น คณะ, ช คณะ, ลหุ และครุ มีบาทที่ ๔ ประกอบด้วย ส คณะ, ช คณะ, ส คณะ, ช คณะ และครุ ท่านกล่าวว่าเป็นอุทคตา

๗. จรณตฺรยํ วรฺชติ ลกฺษฺม
ยทิ สกลมฺทคตาคตม
รฺเนา ภเคา ภวติ เสารภกํ
จรณเณ ยทิห ภวตฺสตุถฺตีเยเก.

บาลี

จระณตตยํ ภาชติ ลกขํ

ยที สกลมุกคตาคคํ

รนา ภคา ภวติ โสภภํ

จระณ ยทีห ภวเต ตตียเก.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย ร คณะ, น คณะ, ภ คณะ และครุ มีบาทที่เหลือเหมือนนอุทคตาคาถา ชื่อว่า เสารภกะ

๘. นยัคํ สการยัคลํ จ

ภวติ จระณ ตตียเก

ตทุทิตมฺรุมติภีรุลลิตํ

ยที เศษมสฺย ขลฺล ปุรวตุลฺยภม.

บาลี

นยัคํ สการยัคลํ จ

ภวติ จระณ ตตียเก

ตทุทิตมฺรุมติภี ลลิตํ

ยที เสสมสฺส ขลฺล ปุพฺพตุลฺยภํ.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย น คณะ ๒ คณะ, ส คณะ ๒ คณะ และมีบาทที่เหลือเหมือนนอุทคตาคาถา ชื่อว่า ลลิตะ

๙. มเสา ชฺภา คา ปฺรณมางฺขริเรกตะ ปถกคณฺยต-

ตฺริตยํ สนชฺรคาสฺสโต นนา สะ

ตฺรินปฺริกลิตชยา

ปฺรจฺปิตมิทฺมทิตมฺปสฺสิตปฺรุม.

บาลี

มเสา ชฺภา คา ปถมงฺคเรกโต ปถฺอ อณฺณ-

ตฺติตยํ สนชฺรคา ตโต นนา โส

ตฺนปฺริกลิตชยา

ปจฺปิตมิทฺมทิตมฺปตฺถิตปฺพฬ.

คาถาที่มี ม คณะ, ส คณะ, ช คณะ, ภ คณะ และครุ ๒ ตัวในบาทแรก มี ส คณะ, น คณะ, ช คณะ, ร คณะ และครุในบาทที่ ๒, มี น คณะ ๒ คณะ และ ส คณะในบาทที่ ๓ และมี น คณะ ๓ คณะ, ช คณะ และ ย คณะในบาทที่ ๔ ชื่อว่า อุปฺสธิตปฺรจฺปิตะ (หรือ) ชื่อว่า ปฺรจ-จฺปิตะที่มีอุปฺสธิตะอยู่หน้า

๑๐. เนา ปาเท'ถ ตฤตียเก สเนา นสยุกุเตา
ปรถมางษุรกฤตยติสตุ วรฐมานม
ตริตยมปรมปิ ปุรวสทฤศมิห ภาวติ
ปรตตมติริริติ คทิต์ ลษุ วฤตตม.

บาลี

นา ปาเท'ถ ตตียเก สเนา นสยุตตา
ปถมงคฤตยตี ตุ วรฐมานัน
ตติยมปรมปิ ปุพุพสทิสมิห ภาวติ
ปรตตมติริริติ คทิต์ ลหุ วฤตต.

คาถาที่มีบาทแรกประกอบด้วย น คณะ ๒ คณะ, ส คณะ, ต คณะ ๒ คณะ และ ส คณะ มี
บาทคาถาอื่นเหมือนอุปสถิตประจุปีตคาถา นักปราชญ์กล่าวว่า เป็น **วรัธมานะ** ที่งดงาม

๑๑. อสมินเนว ตฤตียเก ยทา ตชระะ สยฺะ
ปรถเม จ วิรติราษุภํ พุรวนฺติ
ตจฺฉุทวิราฐุ ปุระ สฤติตํ
ตริตยมปรมปิ ยทิ ปุรวสมํ สยฺาตุ.

บาลี

อสมี เอว ตตียเก ยทา ตชรา เจ
ปถเม จ วิรติราษุภํ พุรวนฺติ
ตํ สฺทวิราชิตํ จิตํ
ตติยมปรมปิ ยทิ ปุพุพสมํ เว.

คาถาที่มีบาทที่ ๓ ประกอบด้วย ต คณะ, ช คณะ, ร คณะ มีบาทคาถาอื่น
เหมือนอุปสถิตประจุปีตคาถา และมีจังหวะหยุดที่บาทแรก นักปราชญ์กล่าวว่า เป็น **ศุท-วิราชาธารษกะ**

๑๒. วิษมาภุชราปาหํ วา ปาไทรสมํ ทศฐมวต
ยจฺฉนฺโท โนภตมตฺร คาเถติ ตตฺ สฺฐริภิระ โประกตม.

บาลี

วิสมภุชราปาหํ วา ปาเทหฺยสมํ ทศฐมมิว
ยํ ฉนฺโท นฺตตมตฺร คาถาติ ส วิณฺญภิ พุฐุต.

คาถาได้อันข้าพเจ้ามิได้กล่าวไว้ มีบาทที่มี[ลักษณะ]พยางค์ต่างกัน หรือมีบาทไม่เสมอกัน
เหมือนทศัฒมคาถา (คาถาแสดงธรรม ๑๐) ปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญฉันท์ลักษณะเรียกคาถานี้ว่า

คาถาสามัญญ

อิติ ศรีเกทการภฏฐวิริจิตะ วฤตตรตนาเกร วิสมวฤตตาทิกาโร นาม
ปณจโม'ธยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทการภฏฐวิริจิตะ วฤตตรตนาเกร วิสมวฤตตาทิกาโร นาม
ปณจโม'ชฎาโย.

จปปริจเฉทที่ ๕ ชื่อวิสมพฤตตาทิการ ในคัมภีร์วฤตตรัตนการ
อันศรีเกทการภฏฐะรจนา

* * * * *

ษษุโล'ธยายะ

บาลี

ณณุโล'ชฎาโย

ปริจเฉทที่ ๖

๑. ปุรสุตารโ นษุภมุกุทิสษุ-
สงขยานมธวโยคคจ

เมกทวยาทิลคกรिया
ษเตเต ปุรตยยายะ สมฤตตะ.

บาลี

ปตถาโร นณุภมุกุทิสษุ-
สงขยานมทโยโค จ

เมกทวยาทิลคกรिया
ณเพเต ปจจยา มตา.

ปัจจัจ[คือวิธีที่เป็นเครื่องรู้ปริสธารนัยเป็นต้น] มี ๖ ประเภท คือ

- ๑. ปริสธารนัย คือ วิธีการกระจายอักษรหรือมาตรา
- ๒. นัษุณัย คือ วิธีหามาตรา, คณะ ลหุ หรือครุที่จำไม่ได้
- ๓. อุททิสษุณัย คือ วิธีแสดงเลขแถวที่ตั้งของมาตรา คณะ ลหุ หรือครุ
- ๔. เอกทวยาทิลคกรियานัย คือ วิธีแสดงจำนวนมาตรา, พยางค์, ลหุ หรือครุในคาถา
- ๕. สังขยานนัย คือ วิธีแสดงจำนวนคาถาทั้งหมดในฉันทหนึ่งๆ
- ๖. อัธวโยคนัย คือ วิธีแสดงระยะทางกว้างหรือยาวของคาถา

๒. ปาเท สรวุคฺราวาทฺยาล-
ยโถปฺริ ตถา เศษุ

ลษุ นุยสย คุโรรรธะ
ภุยะ กุรฺยาทมู วิริม.

บาลี

ปาเท สพพครุมหยาโท

ลหุํ นุยสฺย อโธ คุรุ

ยโถปรี ตถา เสสํ

ปุโน กุพเพ อมูํ วิธึ.

เมื่อตั้งบาทอันมีครุทั้งหมดแล้ว ฟังวางลหุํท้ายครุตัวแรก กระทำแถวที่เหลือซ้ำอีกให้เหมือน

แถวบน

๓. อุเน ททฺยตฺ คุรุเมว

ยาวตฺสรวลชฺรุรเวตฺ

ปรฺสตาโรยํ สฺมาขยาตศ-

ฉนโทวิทิตฺเวทิกิเ.

บาลี

อุเน ทเท คุรุเมว

ยาว สพฺพลหฺพฺภเว

ปตฺถาโรยํ สฺมาขยาโต

ฉนโทวิทิตฺเวทิกิ.

ฟังเขียนครุอย่างเดียวในแถวล่างต่อไปจนถึงลหุํทั้งหมด นักปราชญ์ผู้แตกฉานฉันทลักษณ์
ได้กล่าวปรัสดารนัยนี้ไว้

อิติ ปฺรฺสตาเร.

บาลี

อิติ ปตฺถาโร

จปปรัสดารนัย

.....

๔. นษฺฏสฺย โย ภเวทงฺกส-

ตฺสยารุเรรุเร สฺเม จ ละ

วิษเม ใจกมาธาย

สฺยาทรุเรรุเร คุรุรเวตฺ.

บาลี

นษฺฏสฺส โย ภเวยงฺโก

ตฺสมี โล'ทฺธิกเต สฺเม

วิษเม เจกมาธาย

ภเวยยฺทฺธิกเต คุรุ.

เมื่อเลขแถวของคาถาที่สูญหายไปถูกหารครึ่งแล้ว ถ้าวางตัว เป็นลหุ ถ้าไม่วางตัว ก็เป็นครุ ใน
ฐานะที่ไม่วางตัว ฟังเพิ่มเลข ๑ เข้ามา เมื่อถูกหารครึ่งแล้ววางตัว เป็นลหุ ถ้าไม่วางตัว ก็เป็นครุ

อิติ นษฺฏม.

บาลี

อิติ นษฺฏจํ

จปนษฺฏนัย

.....

๕. อุทฺธิษณฺ์ ทฺวิคฺฌานาทฺยา- ทฺปรยงฺกานสมาลิเขต
ลสมฺฐธา เย จ ตตฺรํกาส- ไต่ะ ไสไกรมฺสิริไต่รเวต.
บาลี

อุทฺธิษณฺ์ ทฺวิคฺฌเณ อาทิมฺ- หุปริ องเก สมาลิเขต
ลหฺฐจา เย จ ตตฺรํกา สกมฺสิริโต ภเว.

พียงเขียนเลขแถวสองเท่าตั้งแต่เลขแรกสุด เมื่อเขียนแล้วเลขที่ดำรงอยู่ได้ลหุบวกกับเลข ๑
ที่เพิ่มเข้ามาเป็นอุทฺธิษณฺ์

อิติ อุทฺธิษณฺ์.

บาลี

อิติ อุทฺธิษณฺ์.

จบอุทฺธิษณฺ์

.....

๖. วรฺณานวฤตฺตภาวนุสไกกา- เนาตฺตราชฺรยตะ สฺถิตาน
เอกาทิกฺรमतฺคฺไจตา- นุปรยฺปริ นิกฺชิเปต.
บาลี

วณฺเณ วุตฺตภาเว เสเก อุตฺตราชฺรโต จิต
เอกาทิกมโต เจเต อุปรยฺปริ นิกฺชิเป.

พียงวางแถวพียงคี่ที่มีในคาถาอันดำรงอยู่เบื้องบนและเบื้องล่าง และเพิ่มเลข ๑ เข้ามา ตาม
ลำดับมี ๑ เป็นต้นต่อไป

๗. อุปานตฺยโต นีวรฺเตต ตยชนนฺไกกมฺรฺฐวตะ
อุปรยาทฺยาทฺ คฺโรเรก- เมกทฺวยาทิลคฺกริยา.

บาลี

อุปนตฺโต นีวตฺเตยฺย จเช เอกกมฺรฺฐโต
อุปรยาทิมฺหา ครุมฺเหก- เมกทฺวยาทิลคฺกริยา.

พียงถอยมาจากแถวท้ายสุด พียงละเลขแถวหนึ่งๆ จากแถวบน เป็นเอกทฺวยาทิลค-กริยานัย
จากครุแรกในแถวบน

อิติ เอกทฺวยาทิลคฺกริยา.

บาลี

เกทาสตสย สุนะ สิวจรณยุคาราธในกาคราจิตตศ-
ณนทสเดนาภิรามํ ปวิวิทิมิทํ วฤตตรตนากราชยม.

บาลี

วสสมี กสสปสส ปวรคณคโณ เสวสิทุทธเวที
วิปโป ปญเยกนาโม วิมลตรมตี เวทตตวตถโพธ
เกทาโร ตสส ปตุโต สิวจรณยุคาราธเน'กคฺคจิตฺโต
ณนโท เดนาภิรามํ ปวิวิทิมิทํ วฤตตรตนากราชยํ.

พราหมณ์นามว่าปัญญะผู้กำเนิดในสกุลฤๅษีกาศยปะ มีเกียรติคุณเลื่องลือ รอบรู้ทัศนะของ
บุคคลผู้บูชาพระศิวะ ทรงปัญญาปราศจากมลทินในการรู้เนื้อความที่แท้จริงแห่งพระเวท ได้มีแล้ว บุตร
ของท่านชื่อพราหมณ์เกทาโรผู้มีจิตมั่นคงอภิรมย์ในพระบาทคู่ของพระศิวะ ประพันธ์คัมภีร์
อันน่าชื่นชมนามว่าวฤตตรตนากรนี้

อิติ ศรีเกทารภฏฐวิวิทิต วฤตตรตนากร ปฤตยยาธิกาโร นาม
ชษุโจ'ธยายะ.

บาลี

อิติ สิริเกทารภฏฐวิวิทิต วฤตตรตนากร ปจฺจยาธิกาโร นาม
ณฺฐโจ'ชฌาโย.

จปปริจเฉทที่ ๖ ชื่อปฤตยยาธิการ ในคัมภีร์วฤตตรตนากร

อันศรีเกทารภฏฐะรจนา

* * * * *